

8.2 Роль органів публічної влади України в боротьбі з курінням

8.2.1 Загальнотеоретичні засади виникнення тютюнової епідемії та її негативні наслідки в Україні

Забезпечення благополуччя людини, її гідного існування є важливим завданням держави. Це один із пріоритетних напрямків соціального інституту держави, адже невід'ємним і непорушним правом людини залишається право на охорону здоров'я, що є однією з умов активної життєдіяльності людини і сприяє її особистій свободі. На сьогодні прийняті численні національні нормативно-правові акти та міжнародні угоди, які захищають права людини, визначають право на охорону здоров'я одним із невід'ємних соціально-економічних прав людини і громадянина.

Питанням розвитку права людини на охорону здоров'я свого часу займалися такі вчені, як: В. Рудий, О. Голяченко, З. Гладун, О. Клименко, В. Москаленко, А. Грузєва, Я. Радиш, С. Стеценко, І. Сенюта та інші. Однак, на жаль, у сучасних умовах проблемам охорони здоров'я, регулюванню і реалізації права людини на охорону здоров'я, ролі органів публічної влади у боротьбі з курінням, на нашу думку, приділяється недостатньо уваги з боку вчених-правознавців.

Останнє десятиліття в цілому світі характеризується активним проведенням антитютюнових кампаній: підвищуються акцизні ставки на сигарети, приділяється увага соціальним рекламам, запроваджуються різні обмеження тютюнових рекламних акцій та ін. На жаль, у XX ст. поширеною була думка, що куріння – приватна сфера, вибір кожної конкретної людини. Однак право приватного життя не повинне зачіпати прав інших людей. Повага до ближнього – це перший і необхідний крок до особистої правової свободи. Сьогодні ніхто з нас не застрахований від ролі пасивного курця, а це, на думку лікарів і науковців, також є шкідливим для здоров'я, як і активне куріння. Тож держава має створити такі умови, щоб кожний курець подумав про оточуючих

його людей та про юридичну відповідальність, перш ніж запалити сигарету. Зі становленням інституту захисту прав людини актуальним на сьогодні є захист здоров'я громадян, які не мають цієї згубної звички, а також врегулювання на законодавчому рівні відносин, пов'язаних із курінням. З розвитком суспільства зростає і рівень свідомості людей, які хочуть, щоб їхні права не порушували, а захищали, щоб діяв індивідуальний підхід, були враховані всі їхні потреби і можливості¹.

Тютюн – це узаконений наркотик, який викликає залежність та вбиває приблизно половину тих, хто його вживає. Деякі лікарі помилково називають вживання тютюну шкідливою звичкою. Насправді ж, це не звичка, а хвороба, пов'язана із залежністю, яка потребує лікування. Захворювання, викликані вживанням тютюну, навіть включено до міжнародного класифікатора хвороб (МКХ-11) під кодом 6C4A «Розлади, викликані вживанням нікотину» Міжнародний класифікатор хвороб, F17, «Психічні й поведінкові розлади, викликані вживанням тютюну»².

Залежність, викликана курінням, має три складових, які взаємопов'язані одна з одною і, як правило, одночасно наявні у всіх курців:

1. Фізична залежність – сильне бажання курити на фізіологічному рівні.
2. Психологічна (емоційна) залежність, яка пов'язана з думками, емоціями та переконаннями під час процесу куріння. Наприклад, багато хто курить, коли перебуває в стані стресу або коли просто сумує і т.ін.
3. Соціальна (поведінкова) залежність – зв'язок між курінням та певними аспектами життя (куріння під час розмови по телефону, під час ділової зустрічі, за чашкою чаю). Залежність від нікотину може бути настільки сильною, що часто її прирівнюють до залежності від кокаїну або героїну. Тютюновий дим містить понад 7 000 хімічних сполук, з яких щонайменше 250 є токсичними, а 69 можуть

¹ Екологія. Право. Людина. Верховенство права для захисту довкілля. Тютюнопаління чи здорове майбутнє? *Вісник екологічної адвокатури*. № 15. URL : <http://epl.org.ua/pravo/klinichna-programa/-doslid-zhennya/>.

² International Classification of Diseases, 11th Revision. WHO, 2018. URL : <https://is.gd/59mYJB>.

викликати онкологічні захворювання³; впливає майже на всі системи та органи людини; є особливо небезпечним для дітей, вагітних жінок та людей із хронічними захворюваннями; істотно підвищує ризики розвитку багатьох захворювань⁴; 85 % компонентів тютюнового диму невидимі і не мають запаху, але є небезпечними. Перелік захворювань, на розвиток, перебіг і результат яких негативно впливає куріння тютюнових виробів, налічує понад 100 різних хвороб і розладів (і він постійно розширюється). у середньому, курці живуть на 16 років менше за некурців⁵ За даними ВООЗ, 22 % онкохворих людей у світі вмирають від раку, який виник через куріння⁶. Рак легенів посідає перше місце в списку смертності від онкозахворювань –16,6% від усіх випадків⁷.

Цікавий факт: Уейн Макларен – найвідоміший «американський ковбой», який рекламував сигарети Malboro та зробив їх найпопулярнішими в США, помер від раку легень⁸. Крім раку легенів, курець може мати рак товстого кішківника, гортані, язика, печінки. Понад 400 тисяч українців щорічно помирає від онкологічних хвороб (у середньому щодня більше 1 тисячі осіб)⁹.

Відмовившись від куріння, людина зменшує ризик раку на 70 %. Також люди, які курять, можуть мати захворювання судин, аневризму аорти, остеопороз, катаракту, сліпоту, коронарну хворобу серця, інфаркт, інсульт, безпліддя, імпотенцію¹⁰. У середньому курці живуть на 16 років менше за

³ Всесвітня організація охорони здоров'я: вебсайт. URL : <https://is.gd/eYV1cJ>. (дата звернення: 10.10.2021).

⁴ Health Effects of Cigarette Smoking. Centers for Disease Control and Prevention. January 2018. URL : <https://is.gd/awWAeq>.

⁵ Peto R, Lopez AD, Pan H, Boreham J, Thun M. Mortality from smoking in developed countries 1950–2000 Oxford: Oxford University Clinical Trial Service Unit; 2015. URL : <https://is.gd/h7z6b4>.

⁶ Почему нужно бросать курить. Ivona. 22.11.2019 р. URL : <http://ivona.bigmir.net/health/news/480488-Poche-mu-nuzhno-brosat-kurit->. (дата звернення: 10.10.2021).

⁷ «Кидай чи вмирай». LB.ua. URL : https://lb.ua/society/2016/10/04/346929_brosay_umiray.html. (дата звернення: 10.10.2021)

⁸ Уейн Макларен – человек, поднявший популярность сигарет Marlboro до небывалых высот, а потом всю ост / курение убивает : marlboro. URL : <http://reactor.cc/post/1111554/>. (дата звернення: 10.10.2021)

⁹ Любчик О. А. Забезпечення медичної допомоги в Україні. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип. 2(90). С. 205-215.

¹⁰ Почему нужно бросать курить. Ivona. URL : <https://ivona.ua/zdorove/novosti/5429688-rochemu-nuzh-no-brosat-kurit>. (дата звернення: 10.10.2021).

некурців¹¹, а якість їхнього життя часто є суттєво гіршою через хвороби та погане самопочуття. Також курці більше ризикують інфікуватися COVID-19, а також мати смертельні ускладнення при такому захворюванні¹².

За даними звіту державної служби статистики України, серед населення України (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та частини зони ООС) у 2020 році було 5,53 млн курців. Поширеність куріння серед населення України віком 12 років і старше у 2020 році становила 16,5 %, що на 0,3 відсоткових пункти нижча або на 2 % менше, ніж у 2019 році. Проте тенденції змін поширеності куріння суттєво відрізнялися серед різних груп населення. Поширеність куріння скоротилася серед людей, які проживають у сільській місцевості (з 16,2 % до 14,6 %), тоді як серед тих, хто живе у місті, поширеність зросла з 17,1 % до 17,5 %¹³. Однак, зменшення споживання табачних виробів у сільській місцевості може бути пов'язане з погіршенням рівня життя серед селян. У зв'язку з низьким рівнем платоспроможності сільське населення, скоріше, не позбулося згубної звички, а почало купувати нелегальні тютюнові вироби, які коштують удвічі менше.

Зростання поширеності тютюнокуріння серед міського населення у 2020 році могло бути пов'язано з просуванням так званих тютюнових виробів для електричного нагрівання (ТВЕН)¹⁴.

Слід додати, що зовсім інші статистичні дані надають приватні дослідницькі компанії. На основі опитування компанії в області досліджень ринку і рекламної діяльності Research & Branding Group, в Україні курить майже третина дорослого населення¹⁵.

¹¹ Peto R, Lopez AD, Pan H, Boreham J, Thun M. Mortality from smoking in developed countries 1950–2000 Oxford: Oxford University Clinical Trial Service Unit; 2015. URL : <https://is.gd/h7z6b4>

¹² 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL : file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (дата звернення: 10.10.2021)

¹³ У 2020 р. скорочення поширеності куріння в Україні загальмувалось. Життя. URL : <https://center-life.org/novyny/syharety-dlia-nahrivannia-tven-zaluchaiut-shche-bil-she-molodi-do-kurinnia/>. (дата звернення: 10.10.2021)

¹⁴ Частка ринку нелегальних сигарет в Україні за 8-міс. 2020 зросла до 6,9 % – ЖТІ. Інформаційне агентство INTERFAX-Україна. URL : <https://ua.interfax.com.ua/news/press-conference/696774.html>. (дата звернення: 10.10.2021)

¹⁵ Рассеять дым: как устроен рынок украинских сигарет. Лига.net URL : https://project.liga.net/projects/cigarette_market1/. (дата звернення: 10.10.2021)

Ще гірша ситуація спостерігається з любителями покурити кальян. Люди, які вживають кальян протягом пів години або години, отримують в десятки разів більше токсичних і канцерогенних речовин, ніж при курінні сигарет. За даними ВООЗ, 1 година куріння кальяну дорівнює 100 викуреним сигаретам¹⁶.

У кальянном димі міститься багато інших шкідливих речовин, а також продуктів згоряння тютюну і вугілля. На сьогодні є достатньо доказів того, що куріння кальяну шкодить здоров'ю. Кальянный дим підвищує ризики розвитку раку легенів, респіраторних захворювань і хвороб порожнини рота. Куріння кальяну викликає ризики заразитися інфекційними хворобами, такими як: туберкульоз, герпес, гепатит. Причому, від передачі цих захворювань змінний мундштук не рятує, оскільки основні віруси і мікроби «живуть» саме в колбі і шлангу, які в громадських закладах не стерилізують після кожного сеансу куріння¹⁷.

Якщо куріння – це безпосередній процес активного вживання тютюнового виробу курцем, то пасивне куріння – це вдихання вторинного тютюнового диму, тобто диму, що виділяється із кінчика сигарети або видихається курцем. Варто пам'ятати, що переважна більшість пасивних курців змушені дихати тютюновим димом проти своєї волі¹⁸. Протягом ХХ століття тютюнові компанії просували свою продукцію шляхом агресивного маркетингу та маніпуляцій для того, аби збільшити кількість користувачів, а відтак, і прибутки. Це призвело до тютюнової епідемії, адже сьогодні 1,3 млрд людей у всьому світі вживають тютюнові вироби. Щороку від хвороб, спричинених курінням, помирає понад 8 млн людей, з них 1,2 млн – пасивні курці¹⁹. Як зазначають фахівці Світового банку, вживання тютюну є значною перешкодою для розвитку країн у всьому світі. Пов'язані з курінням хвороби створюють важкий економічний тягар для

¹⁶ 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL : file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (дата звернення: 10.10.2021)

¹⁷ 10. Почему нужно бросать курить. Ivona. URL : <https://ivona.ua/zdorove/novosti/5429688-pochemu-nuzhno-brosat-kurit>. (дата звернення: 10.10.2021).

¹⁸ 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL : file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (дата звернення: 10.10.2021)

¹⁹ Всесвітня організація охорони здоров'я: вебсайт. URL : <https://is.gd/eYV1cJ>. (дата звернення: 10.10.2021)

країн і коштують мільярди доларів щороку через втрату продуктивності праці, передчасні смерті досвідчених працівників, і, як наслідок, більші витрати на охорону здоров'я²⁰. Член Комітету Верховної Ради з питань здоров'я нації Лада Булах заявляє, що в Україні від хвороб, спричинених курінням, щодня помирає 230 людей (на рік цифра складає 83 950 чоловік)²¹, з них 13 тис – це пасивні курці. Взагалі це 12 % від загальної смертності в країні²². Для аналізу рівня складності цієї проблеми порівняймо кількість загиблих людей від хвороб, спричинених курінням, та кількість загиблих від ускладнень COVID-19. Державна служба статистики України заявила, що у 2020 р. від ускладнень COVID-19 померло 20 709 осіб (у середньому 57 осіб на день)²³. Таким чином, вживання тютюнових виробів є такою ж загрозою для здоров'я людей у всьому світі, як і пандемія коронавірусу.

Треба звернути увагу на те, що спричинені курінням хвороби створюють суттєве навантаження на економіку країн та коштують мільярди доларів через втрату продуктивності праці, витрати на лікування, передчасні смерті тощо. Щороку світова економіка втрачає понад \$ 1,4 трлн (що є еквівалентом 1,8 % світового ВВП). Для України ці втрати складають близько 3,2 % ВВП²⁴, що було еквівалентом \$ 4,8 млрд у 2019 році. Доходи урядів усіх країн від податків на тютюн становлять всього близько \$ 250 млрд²⁵, що майже в 6 разів менше, ніж збитки, завдані економіці. В Україні надходження до бюджету склали \$ 1,7 млрд у 2019 році, тобто в 3 рази менше, порівняно з економічними втратами від

²⁰ Goodchild M., Nargis N., Tursan d'Espaignet E. Global economic cost of smoking-attributable diseases. *Tobacco Control* 2018; 27: 58-64. URL : <https://is.gd/xPhHHT>

²¹ В Україні від наслідків куріння щодня помирає 230 осіб – депутат. Мультимедійна платформа іномовлення України Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2861002-v-ukraini-vid-na-slidkiv-kurinna-sodna-pomirae-230-osib-deputat.html>. (дата звернення: 10.10.2021)

²² Exposing the effort to glamorize heated tobacco. *Stanford Medicine*. February 26, 2020. URL : <https://is.gd/Y55rgU>

²³ В Госстаті повідомили, скільки українців умерли за прошлый год и по каким причинам. *Громадське*. URL : <https://hromadske.ua/ru/posts/v-gosstate-soobshili-skolko-ukraincev-umerli-za-proshlyj-god-i-po-kakim-prichinam>. (дата звернення: 10.10.2021)

²⁴ Goodchild M., Nargis N., Tursan d'Espaignet E. Global economic cost of smoking-attributable diseases. *Tobacco Control* 2018; 27: 58-64. URL : <https://is.gd/xPhHHT>

²⁵ Peto R., Lopez AD., Pan H., Boreham J., Thun M. Mortality from smoking in developed countries 1950–2000 Oxford: Oxford University Clinical Trial Service Unit, 2015. URL : <https://is.gd/h7z6b4>

вживання тютюну²⁶.

Ще одним із негативних наслідків куріння, окрім погіршення здоров'я українських громадян та падіння рівня економіки, є небезпека пожерів. За повідомленням українського науково-дослідного інституту цивільного захисту пожежі, спричинені курінням дорослих, упродовж 2005-2015 рр. за останні 10 років вбили 98 та травмували 100 дітей. Також за цей період в Україні сталася 135 121 пожежа, спричинена необережним поводженням із вогнем при курінні, унаслідок чого загинуло 19 595 осіб та травмовано 5 542 особи. Причому, за ці ж 10 років загинуло 15 937 осіб у житлових приміщеннях під час займання постільних речей та інших побутових предметів від недопалків. Зокрема, у 2015 р. 18 % від усіх пожеж (14 377 з 79 581 випадка) та 45 % від усіх смертей від пожеж (884 з 1 947 випадків) були спровоковані необережним поводженням із вогнем саме під час куріння²⁷.

До того ж, для вирощування тютюну потрібно багато землі, а для його висушування – багато деревини. Це призводить до масової вирубки лісів. За даними ВООЗ, п'ять відсотків лісів вирубується заради вирощування тютюну, причому щороку з цією метою знищується 200 тисяч гектарів лісових угідь. Для вирощування цієї культури використовують великі обсяги хімічних добрив, пестицидів та стимуляторів росту, які забруднюють ґрунт і прилеглі водойми. Цей процес являє серйозну загрозу здоров'ю фермерів і їхніх сімей. Щороку курильщики викидають 4,5 трильйони недопалків, а це 760 тисяч тонн токсичного сміття. Недопалки стали найбільш розповсюдженим видом сміття у всьому світі²⁸.

Конституція України (ст. 49) гарантує кожному право на охорону здоров'я, а також – право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50). Основи

²⁶ У 2019 році доходи від акцизів на сигарети зросли, а споживання зменшилось. Прес-реліз ГО «Життя». URL : <https://is.gd/FfMq9t>. (дата звернення: 10.10.2021).

²⁷ За 10 років від пожеж, спричинених курінням, загинуло 98 дітей. Громадський простір. URL : <https://www.prostir.ua/?news=za-10-rokiv-vid-pozhezh-pid-chas-kurinnya-zahynulo-98-ditej>?d=1. (дата звернення: 10.09.2021).

²⁸ ВОЗ: выращивание табака наносит огромный вред окружающей среде. Новости ООН. URL : <https://news.un.org/ru/story/2018/09/1337462>. (дата звернення: 10.10.2021)

законодавства про охорону здоров'я в преамбулі зазначають, що кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я. Суспільство і держава відповідальні перед сучасними і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, вдосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя.

Однак, політика нашої держави повністю суперечить проголошеним принципам. З одного боку, Україна 15.03.2006 р. приєдналася до Рамкової конвенції ВООЗ проти тютюну та зобов'язалася вживати заходів щодо підтримки припинення та зменшення вживання тютюнових виробів у будь-якій формі²⁹. З іншого боку, тютюнова індустрія здійснює шалений тиск на державу, унаслідок чого, державні органи влади уповільнюють темп прийняття рішень обмежуючого характеру. Іноді держава навіть погоджується на матеріальну допомогу, яку надають тютюнові компанії.

Для того щоб розібратися в причинах такої державної політики, треба розглянути економічні та податкові фактори, які впливають на це. На сьогодні, на тютюновому ринку України працює шість виробників сигарет. Серед них чотири представники транснаціональних компаній, які контролюють близько 80 % ринку (British American Tobacco, що виробляє продукцію на фабриці в Прилуках, Philip Morris – із виробництвом у Харкові, JTI – у Кременчуці та «Імперіал Тобакко» – у Києві) та два вітчизняних виробники – Львівська тютюнова фабрика і «Юнайтед Тобако» (Дніпропетровська область). Сукупно локальні українські виробники займають приблизно 12 % ринку³⁰. Тютюнові виробники входять до ТОП-10 найбільших платників податків України. Наприклад, ПрАТ «Філіп Морріс Україна» посіло четверте місце з найбільших

²⁹ п.В ст.1 Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну 15.03.2006 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897_001#Text. (дата звернення: 10.10.2021)

³⁰ Здесь курят: чем живет табачный рынок Украины в 2020 URL : <https://daily.rbc.ua/rus/show/kuryat-zhivet-tabachnyy-rynok-ukrainy-2020-1603357529.html>. (дата звернення: 10.09.2021)

компаній в Україні за сумою сплата податкових платежів за 2020 рік³¹.

За даними Держказначейства, протягом 2020 року до Державного бюджету надійшло 54,7 мільярди гривень від акцизного податку на вироблені в Україні та ввезені тютюнові вироби³².

Для порівняння, компанії і підприємства гірничо-металургійного комплексу в 2020 році сплатили \$ 1,6 млрд (33 млрд. 54 млн грн) податків до державного та місцевих бюджетів³³.

За інформацією генерального директора тютюнової компанії «JTІ Україна» Пола Холлоуея, споживачі в Україні витрачають близько 25 % свого доходу на сигарети. Вище ми вже зазначали, що в Україні кожний третій громадянин є курцем. Тобто, фактично держава встановила додатковий податок, який платить кожний третій громадянин, – «податок на куріння». Країна добровільно погоджується на повільне вбивство своїх громадян з метою наповнення державного бюджету. У подібній ситуації перебувають й інші держави. У Туреччині іноземні компанії контролюють 98 % тютюнового ринку (їх сумарний дохід становить 11 відсотків від споживчих витрат домогосподарств)³⁴.

Тут доречно пригадати відповідь англійської королеви Єлизавети I (Queen Elizabeth I) серу Волтеру Релі (Sir Walter Raleigh) – англійському діячу, який привіз тютюн з Америки до Англії: «Я бачила багатьох чоловіків, які перетворили своє золото на дим, але ви перший, хто перетворив дим на золото».

Державні чиновники звітують, що за останні дванадцять років (2008-2020) поширеність куріння в Україні скоротилася з 25,6 % до 16,5%, тобто на 9,1 відсоткові пункти, або на 36 %. Головним фактором скорочення поширеності

³¹ Стало известно, какие компании заплатили больше всего налогов за 2020 год. URL : <https://ru.Slo vo dilo.ua/2021/04/19/novost/finansy/stalo-izvestno-kakie-kompanii-zaplatili-bolshe-vsego-nalogov-2020-god>. (дата звернення: 10.09.2021)

³² Завдяки зростанню акцизів на тютюн до Державного бюджету додатково надійшло 10,6 мільярдів гривень. Громадський простір. URL : <https://www.prostir.ua/?news=zavdyaky-zrostannyu-aktsyziv-na-tyuty un-do-derzhavnoho-byudzhetu-dodatkovy-nadiyshlo-106-milyardiv-hryven>. (дата звернення: 10.09.2021)

³³ Стало відомо, скільки податків у 2020 році сплатити найбільші металургійні підприємства країни (список). Главком. URL : <https://glavcom.ua/economics/finances/stalo-vidomo-skilki-podatktiv-u-2020-roci-splati-nay-bilshi-metallurgichni-pidприємства-krajini-spisok-747234.html>. (дата звернення: 10.09.2021)

³⁴ В Турции призвали к бойкоту американских сигарет. АА. URL : <https://www.aa.com.tr/ru/заголовки-дня/в-турции-призвали-к-бойкоту-американских-сигарет-/1231664>. (дата звернення: 10.09.2021)

тютюнокуріння у 2020 було зменшення цінової доступності сигарет³⁵. Ми не погоджуємося з цими статистичними даними, оскільки зростання цін на сигарети спричиняє зростання незаконного обігу сигарет. За інформацією генерального директора тютюнової компанії «JTI Україна» Пола Холловея, частка ринку нелегальних сигарет в Україні, станом на серпень 2020 року, зросла до 6,9 % порівняно з 6,6 % у 2019 році³⁶. Однак ці дані досить приблизні: ніхто в Україні не володіє точними цифрами, скільки виробляється та реалізується в країні безакцизних сигарет. Тому, на нашу думку, кількість курців в Україні, у зв'язку зі зростанням вартості сигарет, не змінилася. У країнах, які наблизилися до побудови правової держави, вартість сигарет дійсно впливає на зменшення попиту на цей продукт. Наприклад, у Німеччині після чергового підвищення вартості сигарет величезна кількість курців перейшли на самокрутки (пачка сигарет у Німеччині зараз коштує приблизно € 7)³⁷. Нічого подібного в нашій країні після чергового подорожчання сигарет не відбувалося, це ще раз свідчить про величезний обіг безакцизних сигарет і високий рівень корупції. Слід додати, що в Україні тіньовий ринок тютюнової продукції у 2021 році зріс до рекордного за весь час спостережень показника – 12 % сектора перебуває в тіні (у порівнянні з 6-7 % у 2020 році і 3 % у 2017-му)³⁸.

У 2020 році Україна у світовому рейтингу, за значенням індексу соціального прогресу (Social Progress Index), посіла 63 місце, опинившись на ряду з такими країнами, як: Шрі-Ланка, Македонія, Казахстан, Молдова, Росія, Парагвай, Кабо-Верде. Індекс соціального прогресу вимірює ступінь забезпечення країнами соціальних та екологічних потреб громадян за 54 індикаторами, у тому числі (здоров'я та медичні послуги, доступ до знань,

³⁵ 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL : file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (дата звернення: 10.10.2021)

³⁶ Частка ринку нелегальних сигарет в Україні за 8-міс.-2020 зросла до 6,9% – JTI. Інформаційне агентство INTERFAX-Україна. URL : <https://ua.interfax.com.ua/news/press-conference/696774.html>. (дата звернення: 10.09.2021).

³⁷ Курильщики Германии переходят на самокрутки. SOSTAV.RU. URL : <https://www.sostav.ru/news/2003/10/21/30/>. (дата звернення: 10.09.2021)

³⁸ Борьба с контрабандой сигарет: опыт Австралии и уроки для Украины. Экономическая правда. URL : https://www.epravda.com.ua/rus/colu_mns/2021/09/3/677451/. (дата звернення: 10.09.2021).

інформації та комунікацій, екологія)³⁹. Зрозуміло, що наша країна потребує кардинальних реформ, а можна додати, не ординарних реформ. Однією з таких реформ може бути заборона вирощування, виробництва та продажу тютюнових продуктів на території України. Такі випадки вже існують у світі. Наприклад, у королівстві Бутан 16.06.2010 р. був прийнятий Закон «Про контроль тютюну», який забороняє вирощування, збір та продаж тютюну⁴⁰. Тільки туристам дозволяється ввозити сигарети в цю країну при сплаті мита розміром 200 % від вартості сигарет⁴¹.

Також уряд Нової Зеландії планує заборонити продаж цигарок тим, хто народився після 2004 року⁴².

Україна належить до трійки європейських держав із найвищою інтенсивністю природного скорочення населення⁴³. Тож зовсім не зрозуміло, чому країна, у якій смертність набагато перевищує народжуваність, спокійно погоджується з наявною тютюновою епідемією⁴⁴. Чому ні члени парламенту, ні урядовці, жоден із президентів України не звернулися до Конституційного суду України з конституційним поданням щодо не відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального»⁴⁵, з

³⁹ Україна піднялася на 17 позицій у міжнародному соціальному рейтингу. Мультимедійна платформа іномовлення України «Укрінформ». URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3203371-ukraina-pidnalas-na-17-pozicij-u-miznarodnomu-socialnomu-rejtingu.html>. (дата звернення: 10.09.2021).

⁴⁰ Закон Бутана о контроле табака. Википедия. (2010) URL : [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0_%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%91%D1%83%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B0_%D0%BE_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%B5_%D1%82%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%BA%D0%B0_\(2010\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0_%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%91%D1%83%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B0_%D0%BE_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%B5_%D1%82%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%BA%D0%B0_(2010)). (дата звернення: 10.09.2021)

⁴¹ Несколько простых фактов о табаке в Бутане. URL : <https://bhutanlife.wordpress.com/2015/07/04/neskolko-faktov-o-tabake-v-butane/>. (дата звернення: 10.09.2021)

⁴² У Новій Зеландії можуть повністю заборонити паління (21.04.2021). Медіатека. URL : <https://www.dw.com/uk/u-novii-zelandii-mozhut-povnistiu-za-boronyty-palinnia/av-57278353>. (дата звернення: 10.09.2021)

⁴³ Любчик О. А. «Гра слів» з тяжкими наслідками або що таке медична допомога. Забезпечення медичної допомоги в Україні. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип. 1(89). С. 96

⁴⁴ Число умерших в Украине в декабре 2020 – к декабрю 2019 подскочило на 42,9 % – Госстат. URL : <https://interfax.com.ua/news/general/724685.html>. (дата звернення: 25.09.2021).

⁴⁵ Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 46. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 25.09.2021)

метою заборони обігу тютюну в нашій країні. Відповідь на це питання проста – потужний вплив тютюнових компаній на державну політику у сфері обігу тютюну та податки в розмірі 54,7 мільярдів млрд. гривень, за рахунок чого в тому числі поповнюється державний бюджет.

Безумовно, найбільшою перешкодою для впровадження ефективних заходів у сфері боротьби проти тютюну є втручання тютюнових велетнів у політичні процеси нашої країни. Головною причиною цього є те, що в основі інтересів тютюнової індустрії і громадського здоров'я закладено принциповий конфлікт, який неможливо вирішити. В Україні високий рівень впливу тютюнової індустрії на політику з контролю над тютюном.

У 2019 р. в 33-х країнах, у тому числі й Україні, було проведено дослідження «Глобальний індекс втручання тютюнової індустрії»⁴⁶. Відповідно до результатів цього дослідження, Україна посідає 15 місце (61 бал) серед 33 країн.

В Україні можна виділити кілька основних груп впливу тютюнової індустрії:

1) народні депутати Верховної Ради України та державні службовці, які працюють у різних органах виконавчої влади⁴⁷, родичі яких працюють у тютюнових корпораціях, безпосередньо впливають на процес формування політики тютюнообігу⁴⁸;

2) українські засоби масової інформації періодично розміщують на своїх ресурсах інформаційні матеріали про ті чи інші продукти тютюнової індустрії, транслуючи потрібні їй тези (інтернет-видання «Економічна правда»⁴⁹, журнал

⁴⁶ Global Tobacco Industry Interference Index. STOP 2019. URL: [https:// is.gd/kqJve9/](https://is.gd/kqJve9/). (дата звернення: 25.09.2021)

⁴⁷ Тютюнова індустрія в Україні та її діяльність під прикриттям соціальної відповідальності бізнесу. Інформаційно-тематичний ресурс TobaccoTactics. URL : <https://is.gd/13gENj>. (дата звернення: 25.09.2021)

⁴⁸ Політика оподаткування тютюнових виробів. Інформаційно-тематичний ресурс TobaccoTactics. URL : <https://is.gd/YdnQo2>. (дата звернення: 25.09.2021)

⁴⁹ Головред «Економічної правди» пояснив позицію редакції щодо спецпроектів із тютюновими компаніями. Детектор Медіа. URL : <https://is.gd/n5uqFf>. (дата звернення: 25.09.2021)

«Новое время» («НВ»)⁵⁰; «5 канал» (програма «Стоп Корупції»)⁵¹; журнал «Деньги»⁵²;

3) представники тютюнової індустрії роблять спроби очорнити організації та активістів, що працюють у сфері контролю над тютюном; при тому вони використовують наклеп та неправдиві або маніпулятивні факти⁵³;

4) проведення зустрічей та переговорів представників тютюнової індустрії з особами, причетними до процесу прийняття політичних рішень, з метою просування корпоративних інтересів. Лобісти тютюнових компаній блокують прийняття антитютюнових законів, переконують політиків у неефективності антитютюнових заходів, погрожують зменшенням надходжень від акцизів на тютюн до Державного бюджету і втратою робочих місць через закриття тютюнових фабрик в Україні (як приклад, можна навести законопроект № 4278, який знижує на 30 % акциз на сигарети для IQOS і Glo з 1 квітня 2021 року)⁵⁴. Вплив тютюнових корпорацій в Україні настільки потужний, що тютюнова корпорація British American Tobacco⁵⁵ від імені України ініціювали торговельну суперечку проти Австралії в рамках процедури Світової організації торгівлі щодо обмеження застосування австралійського законодавства із запровадження простої упаковки тютюнових виробів⁵⁶. Абсурдність ситуації полягала в тому, що Україна не мала реального економічного інтересу для блокування впровадження простої упаковки тютюнових виробів в Австралії, оскільки наша держава не експортує тютюнові вироби в Австралію. Таким чином, Україна стала інструментом просування комерційних інтересів у

⁵⁰ Facebook-сторінка Андрія Скіпальського. URL : <https://is.gd/OWX7af>

⁵¹ Заява ГО «Життя» щодо сюжету програми «Стоп Корупція». Центр громадянського представництва «Життя». URL : <https://is.gd/E29erY>. (дата звернення: 25.09.2021)

⁵² Александр Крамаренко: Акцизы 2017 — повторяем свои ошибки. ДЕНЬГИ.UA. URL : <https://is.gd/Fo0tht>. (дата звернення: 10.09.2021)

⁵³ 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL : file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (дата звернення: 10.10.2021)

⁵⁴ Влада хоче подарувати тютюновій компанії 3 млрд грн з Держбюджету у 2021 році. Вокс Україна. URL : <https://voxukraine.org/uk/vlada-hoche-podaruvati-tyutyunovij-kompaniyi-3-mlrd-grn-z-derzhbyudzhetu-u-2021-rotsi/>. (дата звернення: 25.09.2021)

⁵⁵ Australia says big tobacco aiding WTO challengers. Stephanie Nebehay. Reuters, May 23, 2012. URL : <https://is.gd/2W7zUg>. (дата звернення: 02.10.2021)

⁵⁶ Практическое руководство по разработке законопроекта о простой упаковке табачных изделий. Ноябрь 2017. Кампанія «Майбутнє без сигарет». URL: <https://is.gd/3wSSji>. (дата звернення: 02.10.2021)

руках транснаціональних тютюнових корпорацій. У такій ситуації імідж держави на міжнародній арені був принесений у жертву заради збереження прибутку тютюнових виробників;

5) блокування комплексного антитютюнового законопроекту № 2813. Норми комплексного антитютюнового законопроекту № 2813 викликали занепокоєння тютюнової індустрії. Відтак для протидії законопроекту № 2813 були зареєстровані 4 альтернативні законопроекти: № 2813-1, ініціатор Д. Чорний; № 2813-2, ініціатори М. Заблоцький, Є. Петруняк; № 2813-3, ініціатор О. Юрченко; № 2813-4, ініціатор П. Павловський;

6) залучення нібито незалежних експертів, які критикують заходи з контролю над тютюном⁵⁷;

7) фінансування «псевдодосліджень». Їх мета полягає в тому, щоб поставити під сумнів факти про шкоду тютюнових виробів для здоров'я та довести «безпечність» тютюнових виробів для нагрівання й електронних сигарет. Наприклад, таке «дослідження»⁵⁸ проводив Інститут кардіології ім. Стражеска (автори Е. А. Кваша, О. В. Срібна, І. П. Смирнова, І. В. Третьак, А.А. Бородай), за підтримки громадської організації «Нові технології для здоров'я». У висновках цього дослідження стверджується, що перехід на електронні сигарети нібито дозволяє скоротити ризики для здоров'я й уникнути деякого шкідливого впливу, викликаного вживанням звичайних сигарет⁵⁹;

8) корпоративна соціальна відповідальність. В Україні заходи в рамках «корпоративної соціальної відповідальності» тютюнової індустрії є досить поширеним явищем⁶⁰. Це відбувається попри пряму законодавчу заборону

⁵⁷ 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL : file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL. pdf. (дата звернення: 10.10.2021)

⁵⁸ Кваша Е. А., Срібная О. В., Смирнова И. П., Третьак И. В., Бородай А. А. Оценка влияния электронных систем доставки никотина на риск сердечно-сосудистых заболеваний на основе функции эндотелия и определяющих ее факторов. *Медицина газета «Здоров'я України 21 сторіччя»*, № 11-12 (408-409), червень 2017 р. URL : <https://is.gd/orVtVx>. (дата звернення: 09.10.2021)

⁵⁹ Електронні сигарети та системи нагріву тютюну скорочують ризик серцево-судинних захворювань, дослідження. Espresso.tv. Дата доступу: 29.11.2019. URL : <https://is.gd/iHI0Zb>. (дата звернення: 09.10.2021)

⁶⁰ Тютюнова індустрія в Україні та її діяльність під прикриттям соціальної відповідальності бізнесу. Інформаційно-тематичний ресурс TobaccoTactics. URL : <https://is.gd/13gENj>. (дата звернення: 09.10.2021)

(стаття 16 Закону України № 2899)⁶¹. Тютюнові корпорації проводять навчальні заходи для журналістів, студентів, виступають спонсорами або партнерами культурних, екологічних, фешн-заходів, облагороджують міський простір та зелені зони тощо. Задля формування лояльності до тютюнової корпорації державними органами, компанія Philip Morris Ukraine (Філіп Морріс Україна) пожертвувала 10 мільйонів гривень на боротьбу з пандемією COVID-19^{62,63}. Ця незаконна «подачка» виглядає, як знущення над суспільними інтересами, адже корпорація «Філіп Морріс Україна» кілька років поспіль блокувала встановлення акцизу на тютюнові вироби для електричного нагрівання (ТВЕН) на рівні акцизів на сигарети, таким чином збільшуючи свої прибутки. 26 травня 2019 року команда Imperial Tobacco взяла участь у 27-му «Пробігу під каштанами», який відбувся в Києві⁶⁴. Зібрані в рамках цього заходу кошти організатори спрямували на придбання необхідного обладнання та матеріалів для Центру дитячої кардіології та кардіохірургії МОЗ України⁶⁵.

Треба виокремити ті сфери обігу тютюну, де тютюнова індустрія, сподіваємося, тимчасово, отримала перемоги над державними інтересами: відсутність заборони реклами тютюнових виробів для електричного нагрівання (айкос, гло); відсутність заборони викладки сигарет (оформлення вітрин, прикасових зон і спеціальних стелажів у супермаркетах шляхом розміщення сигарет на яскравому тлі в рамках, боксах та панно); відмова Верховної Ради України голосувати за законопроект № 4030а («Про захист громадського здоров'я від шкідливого впливу тютюнового диму»), який пропонував

⁶¹ Закон України Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 52. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15#Text>. (дата звернення: 09.10.2021)

⁶² Заява про неприпустимість «відбілювання» репутації тютюнових корпорацій державними органами. Прес-реліз Українського центру контролю над тютюном. URL : <https://is.gd/XkOxxT>. (дата звернення: 09.10.2021)

⁶³ Філіп Морріс Україна пожертвувала 10 мільйонів гривень на боротьбу з епідемією коронавірусу. Прес-центр Київської торгово-промислової палати. URL : <https://is.gd/SLi1ZV>. (дата звернення: 09.10.2021)

⁶⁴ Команда «Імперіал Тобакко» взяла участь у «Пробігу під каштанами». Imperial Tobacco. Дата доступу: 12.01.2020. URL : <https://is.gd/3RtMGJ>. (дата звернення: 12.09.2021)

⁶⁵ 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL : file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (дата звернення: 10.10.2021)

збільшення штрафів за куріння в заборонених місцях та ін⁶⁶.

Глобальна тютюнова епідемія не випадкова. Причиною її виникнення є агресивний маркетинг та корпоративні тактики, які роблять тютюнові вироби широко розповсюдженими, модними, привабливими та доступними за ціною. Тютюновий бізнес відрізняється від будь-якого іншого, насамперед тим, що виробляє продукцію, яка шкодить здоров'ю та вбиває. Тютюнова індустрія, на відміну від інших, будує свій бізнес на брехні та маніпуляціях. Протягом десятиліть вони агресивно просувають свою смертоносну продукцію серед дітей та інших вразливих верств населення. Вони вводять громадськість в оману щодо згубних наслідків споживання тютюну⁶⁷.

І все ж таки цивілізація наступає по всіх фронтах. Для протистояння тютюновій епідемії у 2003 році було ухвалено Рамкову конвенцію ВООЗ із боротьби проти тютюну (РКБТ ВООЗ)⁶⁸. Це перший у світі та основний міжнародний правовий договір у сфері громадського здоров'я. Мета Конвенції — захистити здоров'я людей, а також попередити негативні наслідки (економічні, соціальні та соціологічні) вживання тютюну й впливу тютюнового диму. На сьогодні до Конвенції приєдналася 181 країна, у якій проживає близько 90 % населення світу. Ці країни повинні виконувати вимоги міжнародної угоди та приймати ефективне національне антитютюнове законодавство. Україна ратифікувала РКБТ ВООЗ у 2006 році. Відповідно до даних ВООЗ, у 2018 році 165 країн запровадили повну або часткову заборону на куріння на робочих та в громадських місцях (закриті приміщення, громадський транспорт тощо)⁶⁹. Світ потроху долучається до засад здорового способу життя. Останнім часом фахівці зазначають, що все більше людей відмовляються від куріння. По-перше, тому що

⁶⁶ Места для курения: депутаты отказались расширить перечень мест, где запрещены сигареты. Аналітичний портал «Слово і діло». URL : <https://ru.slovoidilo.ua/2019/05/14/novost/obshchestvo/mesta-kure-niya-deputaty-ot-kazalis-rasshirit-perechen-mest-gde-zapreshheny-sigarety>. (дата звернення: 12.09.2021)

⁶⁷ 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL : file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (дата звернення: 10.10.2021)

⁶⁸ п.В ст.1 Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну 15.03.2006 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897_001#Text. (дата звернення: 10.10.2021)

⁶⁹ Smoking Ban Scotland, Scottish Executive Smoke Free Laws — Clearing the Air Scotland. URL : <https://is.gd/x92WaE>

хочуть бути здоровими, успішними та сучасними. По-друге, через те, що у світі шириться екологічна течія і курити та розпивати алкогольні напої вже просто не модно. Якщо раніше підлітки вважали, що це престижно, що, завдяки цьому, вони видаватимуться дорослішими, то тепер більшість розуміє небезпечні наслідки таких експериментів, адже щоб бути сучасним, – треба бути здоровим. Про престижність взагалі не варто й говорити, бо тютюнопаління у світі вважається ознакою якраз бідних верств населення⁷⁰. Знизити попит на табачні вироби у всьому світі намагаються вже не одне десятиліття. Тютюнові компанії усіляко притискають різними обмеженнями: заборона реклами цигарок, куріння в громадських містах та введення величезних податків.

У відповідь світова тютюнова індустрія, з метою знову зробити з куріння модним трендом, замість традиційних сигарет, запропонувала людям новий концепт куріння – нові електронні пристрої без диму і попелу (електронні сигарети – електронні портативні пристрої для нагрівання рідини, що генерують пару, яку вдихає курець) та тютюнові вироби для електричного нагрівання тютюну IQOS, GLO (системи для нагрівання тютюну – це пристрої, які нагрівають спеціальні сигарети до певної температури (стіки або тютюнові вироби для нагрівання – ТВЕН), за рахунок чого утворюється аерозоль, який вдихається курцем; система нагрівання тютюну складається з тримача та зарядного пристрою; у тримач вставляється стік, де він нагрівається). Отже, це спроба перетворити використання таких засобів на модний тренд, навіть у часи всесвітньої пандемії коронавірусу. Останньою розробкою тютюнових компаній стало те, що вони називають «кращою альтернативою курінню» сучасні системи нагрівання тютюну, такі як IQOS чи Glo. Відомі люди рекламують продукцію IQOS у соціальних мережах, ЗМІ називають його модним трендом, а ресторани, у тому числі українські, навіть отримують позначку «IQOS friendly», що означає, що в них можна курити, навіть якщо куріння традиційних цигарок давно в закладах заборонено законом. «Ми не хотіли винаходити ще одну сигарету. Ми

⁷⁰ КУРИТИ – НЕ МОДНО! Роменська районна державна адміністрація. URL : <http://rmn.sm.gov.ua/index.php/uk/gumanitarna-politika/ohorona-zdorovija/11498-kuriti-ne-modno>. (дата звернення: 12.09.2021)

прагнули змінити світ на краще. І змінили», – наголошує вебсторінка електронного пристрою IQOS⁷¹.

Директор Стенфордської програми дослідження впливу тютюнової реклами Роберт К. Джеклер (Robert K. Jackler) заявив, що «Ми не спостерігали такого типу маркетингу, як той, що Philip Morris (PMI) використовує для IQOS, з середини XX століття»⁷². Згідно з річним звітом Philip Morris International Inc, на кінець 2020 року у світі нараховувалося 17,6 млн споживачів IQOS⁷³.

Центр дослідження корупції та організованої злочинності (OCCRP), громадські активісти та деякі політики звинувачують компанію Philip Morris у тому, що вона, намагаючись нібито підтримати «бездимне» майбутнє молоді, насправді ж «користується прогалинами в законодавстві і робить ставку на проплачені наукові дослідження, що підтверджують її гучні заяви. IQOS представляють громадськості як стильний, веселий і безпечний пристрій, який не має нічого спільного з курінням»⁷³.

Продукти IQOS більш прибуткові за штуку, порівняно з цигарками, і принесли у 2019 році Philip Morris International 5,6 мільярдів доларів США доходів.

Однією з головних причин високих прибутків експерти називають саме те, що електронний пристрій усе ж не є цигаркою в класичному розумінні, тому він не обкладається акцизним податком на рівні з тютюном. На думку координатора проекту ГО «Центр громадянського представництва «Життя» Лілії Олефір, основною причиною цього колосальний супротив тютюнових корпорацій.

За підрахунками ГО «Життя», держбюджет України, унаслідок цієї проблеми, щороку втрачає пів мільярда гривень. Зазначається, що в першому кварталі 2020 року чистий прибуток компанії Philip Morris International у Східній

⁷¹ 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL : file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (дата звернення: 10.10.2021).

⁷² Найти баланс: как разные страны облагают налогами новейшие табакосодержащие устройства и электронные сигареты. Экономическая правда. URL : <https://www.epravda.com.ua/rus/projects/alternativna-ekonomika/2021/03/3/67535/>. (дата звернення: 12.09.2021).

⁷³ Почему нужно бросать курить. Ivona. URL : <https://ivona.ua/zdorove/novosti/5429688-pochemu-nuzhno-brosat-kurit>. (дата звернення: 10.10.2021).

Європі, порівняно з початком 2019 року, зріс на 35 %. Це, здебільшого, обумовили збільшенням продажів тютюнових виробів для нагрівання в Росії та Україні, а також низькими податками на хітси – спеціальні цигарки з IQOS⁷⁴. Системи нагрівання тютюну IQOS з'явилися на українському ринку тільки в листопаді 2019 р⁷⁵.

У ВООЗ тютюнових велетнів звинуватили також у тому, що вони роблять суттєві пожертвування на боротьбу із COVID-19 для покращення свого іміджу – жертвують гроші, засоби індивідуального захисту, апарати штучної вентиляції легень та інші ресурси. З цього приводу цікава заява очільниці секретаріату Рамкової конвенції ВООЗ щодо контролю над тютюном Адріани Бланко Маркізо: «Разючий парадокс – тютюнова промисловість пропонує урядам допомогу і підтримку під час цієї пандемії. Але хіба це не та ж промисловість, яка виробляє й агресивно просуває на ринок аддиктивну продукцію, що вбиває до половини її споживачів?»⁷⁶.

Найбільша небезпека сучасних систем нагрівання тютюну полягає в тому, що у світі бракує достовірних даних про те, як саме їх вживання впливає на організм курців та людей навколо⁷⁷.

Однак, за наявними даними незалежних досліджень, ці пристрої далеко не такі безпечні, як заявляють виробники, і можуть становити серйозну загрозу як для здоров'я курця, так і людей довкола⁷⁸.

Треба зазначити, що результати незалежних міжнародних досліджень свідчать про те, що курці, які намагаються відмовитися від куріння за допомогою електронних сигарет, мають менші шанси на успіх, у порівнянні з тими, хто ці пристрої не використовує. Крім того, використання електронних сигарет тими,

⁷⁴ Зробити куріння знову гламурним»: що варто знати про кращу альтернативу курінню. Радіо Свобода. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/kurinnya/30669713.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

⁷⁵ Филип Моррис Україна отчитался о продажах IQOS. Delo.ua. URL: <https://delo.ua/business/filip-morris-ukraina-otchitalsja-o-prodazhah-iqos-331448/>. (дата звернення: 12.09.2021)

⁷⁶ Зробити куріння знову гламурним»: що варто знати про кращу альтернативу курінню. Радіо Свобода. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/kurinnya/30669713.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

⁷⁷ Електронні сигарети, системи для нагрівання тютюну та кальяни: що варто знати? Короткий огляд для медичних працівників. Київ, 2019. 20 с. URL : <https://is.gd/ezjaGv>

⁷⁸ 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL : file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (дата звернення: 10.10.2021)

хто не курить (особливо дітьми та підлітками), може викликати нікотинову залежність. Також електронні сигарети підвищують ризик почати палити звичайні сигарети. Водночас, використання електронних сигарет підвищує ризики виникнення серцево-судинних, онкологічних, легеневих захворювань; а також створює загрозу травматизму (сигарети вибухають), отруєнь рідинами для заправки електронних сигарет. Небезпечно й пасивне куріння електронних сигарет, особливо для вагітних жінок і дітей⁷⁹. Існує жахлива статистика, що понад 50 % 15–17-річних підлітків в Україні курили електронні сигарети (Серед молоді віком від 13 до 15 років майже кожний п'ятий курить електронні сигарети⁸⁰.

8.2.2 Основні напрями модернізації антитютюнового законодавства в Україні у контексті державного будівництва та євроінтеграційних процесів

Розглянувши проблему негативних наслідків вживання тютюнових виробів на здоров'я людини та причини поширення тютюнової епідемії у світі та в Україні, треба безпосередньо перейти до проблеми правового регулювання боротьби з курінням. Боротьба з курінням – це комплекс заходів, спрямованих на зменшення і попередження споживання виробів з тютюну з метою зниження серйозних ризиків для здоров'я і смертності, що виникають через куріння⁸¹. Одним із видів заходів, які держава може запровадити з метою зменшення вживання тютюнових виробів, – це заходи обмежувально-заборонного характеру. Вони пов'язані зі створенням законодавчої бази для обмежень у просуванні, реалізації та споживанні тютюну.

Одним із титанічних зрушень у межах боротьби з курінням став Закон

⁷⁹ Чому потрібно бросать курить. Ivona. URL : <https://ivona.ua/zdorove/novosti/5429688-pochemu-nuzhno-brosat-kurit>. (дата звернення: 10.10.2021).

⁸⁰ Понад 70% підлітків вважають, що куріння електронних сигарет є безпечним для здоров'я. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL : <https://phc.org.ua/news/sered-molodi-vikom-vid-13-do-15-rokiv-mayzhe-kozhen-pyatiy-kurit-elektronni-sigareti>. (дата звернення: 12.09.2021)

⁸¹ Борьба с курением. Википедия. URL : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D1%80%D1%8C%D0%B1%D0%B0_%D1%81_%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D0%BC#CITEREFWHO_global_report2018. (дата звернення: 12.09.2021)

№ 2245-VIII⁸². Він був прийнятий у рамках виконання норм Договору з ЄС, що передбачає, серед іншого, зобов'язання щодо гармонізації ставок акцизів на тютюнові вироби. Законом закріплено поетапний графік підвищення ставок акцизного податку на тютюнові вироби до 2025 року (щорічне 20-відсоткове збільшення специфічних ставок і мінімального податкового зобов'язання з тютюнових виробів до рівня еквівалентного 90 євро за 1 000 штук). На нашу думку, держава отримала б ще більший ефект від цього нормативного акту, якщо б одночасно фіскальна служба посилила боротьбу з незаконним обігом тютюнових виробів. Вище ми вже зазначали, що після подорожчання цигарок багато курців в Україні почали купувати безакцизні цигарки, які коштують удвічі менше. Також в Україні з 01.01.2025 року вступить в дію загальноєвропейська вимога щодо розміру частки акцизу в середньозваженій роздрібній ціні продажу сигарет – як мінімум 60 %. Крім того, з 1 січня 2021 року в Україні Законом 446-IX від 16.01.2020 р⁸³. введено акцизний податок на «рідини, використовувані в електронних сигаретах» з ліцензуванням діяльності з їх виробництва, оптової та роздрібної торгівлі. Також цим законом було встановлено акцизний податок на хітси (маленька сигарета призначена для підігрівання в пристроях IQOS та GLO). Слід додати, що цей нормативно-правовий акт вступив у законну силу з 01.01.2021 р. (за пачку з 20 стіків (ціною 53 гривні) акциз становив 6,85 гривні (13 %), а у 2021 році він зріс до 29,13 гривні⁸⁴. Але на жаль, закон встановив акцизний податок тільки на хітси, підігрівальні пристрої ТВЕН (тютюнові вироби для електричного нагрівання тютюну, які виробляють нікотиновмісну аерозоль для вдихання користувачем через рот), тобто самі пристрої IQOS та

⁸² Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 8. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-19#Text>. (дата звернення: 12.09. 2021)

⁸³ Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2020. № 32. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

⁸⁴ Збільшення акцизу на стіки тютюнових виробів для нагрівання виправдане для підвищення бюджетних надходжень і громадського здоров'я. Реанімаційний пакет реформ. URL : <https://rpr.org.ua/news/zbil-shennia-aktsyzu-na-stiky-tiutunovykh-vyrobiv-dlia-nahrivannia-vypravdane-dlia-pidvyshchennia-biudzhethnykh-nadkhodzen-i-hromads-koho-zdorov-ia/>. (дата звернення: 12.09.2021).

GLO так і залишилися не оподаткованими.

Суттєво впливають на розповсюдження тютюнових виробів заборони, які встановлені в ст. 16 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» та в ст. 22 Закону України «Про рекламу»⁸⁵. Однак, у цих нормативно-правових актах існує суттєве протиріччя. В абз.9 ст. 16 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» зазначено, що забороняється «надсилання повідомлень поштою, електронною поштою, повідомлень на мобільні телефони, поширення відеодисків, відеоматеріалів, компакт-дисків, комп'ютерних та інших ігор, розміщення інформації в мережі Інтернет з метою стимулювання продажу тютюнових виробів». Тобото, на підставі даного абзацу можна зробити висновок, що реклама тютюнових виробів в інтернеті заборонена. Однак, в абз.8 п.1 ст. 22 Закону України «Про рекламу» вказано, що забороняється реклама тютюнових виробів «у мережі Інтернет, крім вебсайтів, призначених для повнолітніх осіб, обов'язковою умовою доступу до яких є попередня ідентифікація віку користувачів». Однак, ідентифікація віку – це формальність, тому неповнолітні мають, по суті, вільний доступ до реклами тютюнових виробів.

Також, на жаль, в Україні досі дозволена реклама в точках продажів, так звана викладка тютюнових виробів (оформлення вітрин, прикасових зон і спеціальних стелажів у супермаркетах шляхом розміщення сигарет на яскравому тлі в рамках, боксах та панно), і тютюнові корпорації із задоволенням використовують ці можливості. Фактично, вітрини українських магазинів перетворилися на майданчики для реклами сигарет. Зі слів голови правління ГО «Життя» Андрія Скіпальського, викладка сигарет займає значну частину (практично половину) вітрини. Майже скрізь (94 %) сигарети розміщені безпосередньо в прикасовій («привіконній» зоні). Популярним є спеціальні

⁸⁵ Закон України «Про рекламу». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 39. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

бокси чи панно (70 %), у оформленні яких використовуються яскраві, привабливі кольори (80 %) та освітлення товарів (88 %). Також розміщують великі пачки сигарет – муляжі реальних брендів та великі упаковки з сигаретами (Jambo box), які містять кілька пачок усередині (60 %)⁸⁶.

Представники тютюнових компаній здійснюють чіткий та регулярний контроль за привабливим оформленням викладки. Зі слів Джошуа Абрамса, директора програми Євразійського регіону кампанії «За майбутнє дітей без куріння»: «Через викладку тютюнових виробів бренди сигарет стають впізнаваними, а куріння сприймається як суспільна норма»⁸⁷. Глобальне опитування Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо вживання тютюну вказує, що 63 % дітей віком від 13 до 15 років та 25 % дорослих в Україні помічають рекламу тютюну або ж стимулювання продажів тютюнових виробів у місцях продажу (магазинах, супермаркетах і кіосках). Асоціація педіатрів США попереджає про прямий зв'язок між наявністю рекламної викладки та початком куріння. Діти і підлітки, які бачать яскраві вітрини з красивим дизайном сигаретних пачок, мають на 64 % більший ризик почати курити⁸⁸.

Слід додати, що третя Конференція Сторін Рамкової конвенції, повноправним учасником якої була держава Україна, ухвалила детальні Керівні принципи щодо втілення Статті 13 Рамкової конвенції. Пунктом 13 Керівних принципів передбачено: «Для забезпечення такого стану, при якому в пунктах продажу тютюнових виробів не буде жодних елементів, що стимулюють продажі, Сторони повинні повністю заборонити будь-яке зображення та видимість тютюнових виробів у пунктах продажів, включаючи постійні пункти (підприємства) роздрібної торгівлі та вуличних торговців. Дозволяється лише перелік виробів та цін на них у текстовому форматі та без будь-яких

⁸⁶ Цигарки у вітринах штовхають молодь до куріння – дослідження. BBC NEWS. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-39144136>. (дата звернення: 12.09.2021)

⁸⁷ 31 травня 2017 року — Всесвітній день без тютюну. «КНП Хор. Обласний центр громадського здоров'я». URL: <http://khocz.com.ua/31-travnja-2017roku-vsesvitnij-den-bez-tjutjunu/>. (дата звернення: 12.01.2020)

⁸⁸ Парламент мусить заборонити сигаретні викладки. Життя. URL : <https://center-life.org/blohy-ta-statti/parlament-musyt-zaboronyty-syharetni-vykklady/>. (дата звернення: 12.09.2021)

стимулюючих до продажу елементів»⁸⁹.

Викладки у вітринах вже заборонено розмішувати в Канаді, Ісландії, Великій Британії, Норвегії, Фінляндії, Ірландії, Хорватії, Білорусі, Росії, Австралії, Новій Зеландії, Непалі, Панамі, Кенії⁹⁰.

На підставі п.3 ст. 1 Закону України № 1824-VI⁹¹, площа медичних попереджень має становити не менше 50 відсотків від площі зовнішньої поверхні більшої зовнішньої сторони упаковки (коробки, пачки) тютюнових виробів. Таке нововведення дало позитивний результат. Дослідження Київського міжнародного інституту соціології 2017 р. продемонструвало, що 54 % курців замислювалися про відмову від сигарет через попередження на їхніх пачках. Водночас, тютюнові корпорації продовжують використовувати упаковку сигарет як дієвий інструмент для реклами своєї продукції за допомогою різних блискіток, яскравих кольорів, символів і навіть образів тварин, тим самим збільшуючи обсяги продажів тютюнової продукції, і особливо серед дітей та молоді⁹². Одним із ефективних методів боротьби із залученням юнацтва до куріння є впровадження стандартизованої сигаретної упаковки. Україна в рамках виконання положень Угоди про асоціацію, зокрема, Глави 22 «Громадське здоров'я», зобов'язана імплементувати Директиву 2014/40/ЄС «Про наближення законів, правил та адміністративних положень держав-членів, що стосуються виробництва, презентації та продажу тютюну та супутніх товарів і скасування Директиви 2001/37/ЄС», яка запровадила нові стандарти захисту від тютюну у ЄС. Серед них – запровадження стандартизованої упаковки і вимоги про

⁸⁹ Парламент мусить заборонити сигаретні викладки. Життя. URL : <https://center-life.org/blohy-ta-statti/parlament-musyt-zaboronyty-syharetni-vykklady/>. (дата звернення: 12.09.2021)

⁹⁰ Сигарети у вітринах спонукають молодь почати курити – дослідження КШЕ. Український центр контролю над тютюном. URL : <http://tobaccocontrol.org.ua/news/sigarieti-u-vitrinakh-sponukaiut-molod-pocha-ti-kuriti-doslidzhiennia-kshie>. (дата звернення: 12.09.2021)

⁹¹ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження споживання і продажу пива та слабоалкогольних напоїв». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 11. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1824-17#Text>. (дата звернення: 12.09.2021).

⁹² Запровадження стандартизованої пачки сигарет зменшить поширеність куріння. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL : <https://phc.org.ua/news/zaprovadzhennya-standartizovanoi-pachki-sigaret-zmen-shit-poshirenist-kurinnya>. (дата звернення: 12.09.2021)

збільшення попереджень на пачках⁹³.

Всесвітня організація охорони здоров'я у Керівних принципах до статті 11 Рамкової конвенції з боротьби проти тютюну рекомендує маркувати пачки сигарет таким чином: пачки сигарет мають бути однакового темно-оливкового кольору із великими ілюстрованими попередженнями про шкodu куріння (щонайменше 65 % поверхні), а також не містити логотипів тютюнових брендів чи пропагандистської інформації. Усі торгові марки і назви виробів мають бути уніфікованого кольору, шрифту та формату⁹⁴. У 2019 р. стандартизована сигаретна пачка запроваджена вже в 17 країнах: Саудівська Аравія, Канада, Уругвай, Нова Зеландія, Австралія, Сінгапур, Франція, Угорщина, Ірландія, Велика Британія, Бельгія, Словенія, Норвегія, Грузія, Туреччина, Ізраїль, Таїланд. А 16 країн – Литва, Фінляндія, Гамбія, Шрі-Ланка, Малайзія, Непал, Об'єднані Арабські Емірати, Нідерланди, Швеція, Чилі, Еквадор, Ботсвана, Панама, Маврикій, Південна Африка, Кенія – наразі розпочали процес підготовки до запровадження стандартизованої упаковки. Результати запровадження стандартизованої упаковки є позитивними. В Австралії, наприклад, за останні 3 роки зменшилася поширеність куріння з 19,4 % до 17,2% серед дорослого населення (ця країна першою запровадила стандартизовану пачку сигарет ще у 2012 році⁹⁵.

Верховна Рада прийняла у першому читанні законопроект № 2813 від 28.01.2020 р⁹⁶., який передбачав заборону продажу сигарет особам, які не досягли 21 року, збільшення площі антиреклами на пачках сигарет до 65 %, заборони викладки сигарет у вітринах, а також її нанесення на пачки-наповнювачі для електронних сигарет, заборону на рекламу звичайних й електронних сигарет в

⁹³ Гліб Колесов. Чи можна дати прикурити тютюновій галузі? Центр демократії та верховенства права. URL : <https://cedem.org.ua/analytics/prykuryty-tyutyunovij-galuzi/>

⁹⁴ Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну 15.03.2006 р. -п.В ст.1. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897_001#Text. (дата звернення: 10.10.2021)

⁹⁵ Запровадження стандартизованої пачки сигарет зменшить поширеність куріння. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL : <https://phc.org.ua/news/zaprovadzhennya-standartizovanoi-pachki-sigaret-zmenshit-poshirenist-kurinnya>. (дата звернення: 12.09.2021)

⁹⁶ Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну. № 2813 від 28.01.2020 р. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67998. (дата звернення: 12.09.2021)

інтернеті, заборону продажу ароматизованих сигарет. Однак, на думку голови правління ГО «Життя» Андрія Скіпальського, цей законопроект зняли з розгляду парламенту завдяки старанням лобістів тютюнової індустрії⁹⁷. Цікаво, до яких висновків надійшли противники законопроекту. Головне науково-експертне управління Верховної Ради України здійснило висновки, що заборона на продаж сигарет особам, які не досягли 21 року, порушує Цивільний кодекс України, а приватна соціологічна служба Info Sapiens провела дослідження, на підставі яких заявила, що наявність на прилавках сигарет, заборона їх брендувати або змінювати форму пачки не зменшить кількість курців. Також, на думку ексголови Державної регуляторної служби Ксенії Ляпіної, прийняття законопроекту № 2813 ніяк не вплине на здоров'я нації. «Заборона на брендуння і викладку на прилавках вплине на вибір виключно тих, хто вже палить, – вони просто будуть палити дешевші сигарети. Ці дешеві сигарети завозять в Україну контрабандним шляхом, і податки з них не сплачують»⁹⁸.

Слід додати, що українським законодавством також не врегульоване питання реклами електронних сигарет та пристроїв для ТБЕН (IQOS, GLO). З метою вирішення цієї проблеми, Верховна Рада України прийняла у першому читанні два Законопроекти № 4358⁹⁹ та № 4212¹⁰⁰. Однак, процес цих законопроектів у другому читанні призупинився. Зі слів юрист Центру демократії та верховенства права, координатора проекту «Київ без тютюнового диму», Гліба Колесова: «Законопроекти стикнулися зі спротивом тютюнового лобі — різних медіа й громадських організацій, які стверджують, що ці законодавчі

⁹⁷ Андрій Скіпальський. Оптимізм та реалії закону про тютюн. Українська правда. URL : <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/11/19/243067/>

⁹⁸ Комітет ВР відхилив «антитютюновий» законопроект 2813, який суперечить Конвенції ВОЗ. Інформаційне агентство INTERFAX-Україна. URL : <https://ua.interfax.com.ua/news/general/667075.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

⁹⁹ Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну». URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70397. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁰⁰ Проект закону «Про внесення змін до статті 22 Закону України "Про рекламу" щодо реклами електронних сигарет і рідин, що використовуються в електронних сигаретах URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70166. (дата звернення: 12.09.2021)

новації забирають гроші у ЗМІ та вбивають малий бізнес»¹⁰¹. Тютюнові корпорації, провели глобальну лобістську кампанію для того, щоб IQOS і Glo не регулювалися в Україні як тютюнові вироби. Вони отримали висновки від Держпродспоживслужби, яка зробила висновок, що хітси – це не тютюнові вироби, а тютюновмісні, але в українському законодавстві не існує такого поняття, як тютюновмісні вироби. На думку координатора проєкту ГО «Центр громадянського представництва «Життя» Лілії Олефір, це і є одним з яскравих прикладів тютюнового лобізму в Україні»¹⁰².

У цьому контексті варто згадати про зобов'язання України в рамках Угоди про асоціацію на рахунок імплементації Директиви 2014/40/ЄС, а саме в частині встановлення чіткої регуляції обігу тютюнових виробів, зокрема новітніх тютюнових виробів (електронних сигарет, ТВЕН)⁸⁶. Коли Україна тільки збирається вирішити проблему заборони реклами ТВЕНів та електронних сигарет, у світі чимало країн повністю заборонили електронні сигарети та ТВЕН на рівні закону. Наприклад, у Тайланді заборонено не тільки виробництво чи продаж цих виробів, а навіть і ввезення туристами для особистого користування. У разі виявлення, тютюнові вироби можуть бути конфісковані поліцією, а порушник буде оштрафований або відправлений до в'язниці на строк до 10 років, якщо його засудять. Продаж чи постачання електронних сигарет у Таїланді загрожуватиме великим штрафом або до 5 років позбавлення волі. Філіппіни, Індія, В'єтнам Камбоджа, Ліван, приєдналися до Таїланду у 2019 році і теж заборонили електронні сигарети. У Брунеї електронні сигарети визнали «імітаційним тютюновим виробом», за користуванням цим пристроєм правоохоронні органи можуть накласти штраф від 300 до 500 доларів США, а порушника, якого затримують під час реалізації електронних сигарет, можуть оштрафувати на суму до 10 000 тис. доларів США. Використання електронних

¹⁰¹ Чи порушує реклама електронних сигарет та IQOS у ЗМІ закон і стандарти. Детектор Медіа. URL : <https://detector.media/infospace/article/188969/2021-06-09-chy-porushuie-reklama-elektronnykh-sygaret-ta-iqos-u-zmi-za-kon-i-standarty>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁰² Зробити куріння знову гламурним»: що варто знати про кращу альтернативу курінню. Радіо Свобода. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/kurinnya/30669713.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

сигарет заборонено і в Сінгапурі. У 2019 р. там оштрафували чоловіка за продаж електронних сигарет онлайн на суму 70 000 доларів США. У Аргентині, Катарі, Тайвані також заборонено ввезення, роздрібний продаж і рекламу електронних сигарет, включаючи пристрої та заправні картриджі до них. В останній країні сигарети класифікуються як регульований наркотик ще з 2009 р. (влада Тайваню під час розробки закону спиралася на звіти ВООЗ¹⁰³).

Закон України «Про рекламу» та інші нормативно-правові акти, які регулюють проблему реклами тютюнових виробів, не згадують безпосередньо антитютюнової соціальної реклами та не деталізують способи її розповсюдження або просування (радіо, телебачення, засобами зовнішньої реклами і т.ін). На нашу думку, розповсюдження соціальної реклами щодо шкоди куріння через телевізійні та радіоканали дало б позитивний ефект. Так в Україні серед дорослих у 2017 р. лише 53 % помічали антитютюнову інформацію у будь-якому місці протягом останніх 30 днів¹⁰⁴.

Наступним законом обмежувально-заборонного характеру є Закон України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення»¹⁰⁵ (далі Закон).

На підставі ст. 13 цього Закону в Україні заборонено курити тютюнові вироби, електронні сигарети та кальяни: 1) у ліфтах і таксофонах; 2) у приміщеннях та на території закладів охорони здоров'я; 3) у приміщеннях та на території навчальних закладів; 4) на дитячих майданчиках; 5) у приміщеннях та на території спортивних і фізкультурно-оздоровчих споруд та закладів фізичної культури і спорту; 6) у під'їздах житлових будинків; 7) у підземних переходах; 8) у транспорті загального користування, що використовується для перевезення пасажирів; 9) у приміщеннях закладів ресторанного господарства; 10) у

¹⁰³ Гліб Колесов. Паріння електронних сигарет над законом. Центр демократії та верховенства права. URL : <https://cedem.org.ua/analytics/parinnya-elektronnyh-sygaret-nad-zakonom/>

¹⁰⁴ Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну (Global Adult Tobacco Survey – GATS). Київ, 2017. 240 с. URL : <https://is.gd/Op5JeG>

¹⁰⁵ Закон України Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 52. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15#Text>. (дата звернення: 09.10.2021)

приміщеннях об'єктів культурного призначення; 11) у приміщеннях органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших державних установ; 12) на стаціонарно обладнаних зупинках маршрутних транспортних засобів. Однак, на нашу думку, цей Закон не вдосконалений, оскільки в ньому існує багато пробілів. Наприклад, законодавець встановив місця, де заборонено курити, але він не звернув увагу на те, що дим із запаленої сигарети розповсюджується на далеку відстань. Величезні території нашої країни знаходяться в степовій зоні, де постійно дують вітри. Курець, не порушуючи норм закону, відходить на не далеку відстань, наприклад, від зупинки громадського транспорту або дитячого майданчика, та починає курити. Громадяни, які чекають громадський транспорт на зупинці, або діти, які граються на території дитячого майданчика, вимушені страждати від тютюнового диму. Подібне відбувається, коли відпочиваючі виходять з ресторанів, кафе та нічних клубів та палять прямо на сходах цих розважальних закладів. У Нью-Йорку з 2009 р., наприклад, заборонено палити на територіях, прилеглих до будівель, не ближче ніж за 25 футів від входу (8-9 метрів) ¹⁰⁶. В Україні тільки в сімох обласних центрах (Київ, Дніпро, Сєверодонецьк, Луцьк, Хмельницький, Черкаси та Чернігів) органи місцевого самоврядування в місцевих рішеннях додатково вказали, на якій відстані можливо курити від заборонених місць для куріння, зазначених у ст. 13 Закону.

Треба зауважити, що у п.9 ст. 13 Закону встановлена заборона про куріння у приміщеннях закладів ресторанного господарства. Українське законодавство чітко визначило поняття терміна «заклад ресторанного господарства». На підставі абз.2 п.1.3 наказу Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України № 219 від 24.07.2002 р. «заклад ресторанного господарства – організаційно-структурна одиниця у сфері ресторанного господарства, яка здійснює виробничо-торговельну діяльність: виробляє і (або) доготовляє, продає й організовує споживання продукції власного виробництва і закуплених товарів,

¹⁰⁶ Дело привычки. *Российская газета*. Rg.ru. URL : <https://rg.ru/2014/07/07/kurenje.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

може організовувати дозвілля споживачів»¹⁰⁷), а у п.1.5. того ж нормативно-правового акту вказано: «заклади (підприємства) ресторанного господарства поділяються за типами: фабрики-кухні, фабрики-заготівельні, ресторани, бари, кафе, їдальні, закусочні, буфети, магазини кулінарних виробів, кафетерії...». З вищезазначеного можна зробити висновок, що курити заборонено у всіх закладах громадського харчування (ресторан, кафе, бар, паб та ін.). Однак власники кафе та ресторанів знайшли «лазівку» в цій статті Закону, за допомогою якої курці можуть покурити кальян на законних підставах. Одне з приміщень ресторану передається в оренду приватній особі, яка туди працівники ресторану або кафе доставлять вам кальян, так званий «дим на винос». Притягнути до адміністративної відповідальності власників кафе або ресторанів буде не просто. У статті 13 Закону немає заборони про куріння кальяну в приватних приміщеннях¹⁰⁸. Також хочемо звернути увагу на ще один пробіл у пункті 9 ст. 13 Закону: законодавець заборонив курити тільки в приміщеннях закладів ресторанного господарства. Таким чином, куріння на літніх майданчиках кафе, ресторанів, пабів не заборонено.

На підставі абз.2 ст. 20 Закону за «розміщення попільничок або куріння в приміщеннях закладів ресторанного господарства» накладається штраф від однієї тисячі до десяти тисяч гривень. Контроль за дориманням цих норм Закону покладено на дві структури: МВС України, працівники якого стежать за правопорушеннями громадян, та Держспоживінспекцію України¹⁰⁹, до компетенції якої входить перевірка закладів ресторанного господарства. На офіційному сайті Державної служби з питань безпеки харчових продуктів і захисту споживачів немає конкретної інформації щодо кількості оштрафованих закладів ресторанного господарства за розміщення попільничок або куріння.

¹⁰⁷ Наказ міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України № 219 від 24.07.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-02#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁰⁸ Дым на вынос: как обходят запрет на курение. The village. URL : <https://www.the-village.com.ua/village/city/situation/120885-nesmotrya-na-zapret-v-kieve-mozhno-pokurit-kalyan>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁰⁹ Положення «Про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів», затверджена постановою КМУ від 02.09.2015 р. № 667). URL : <https://is.gd/IfEar8>. (дата звернення: 12.09.2021)

Тому ми були вимушені використати інформацію, яка розповсюджена в засобах масової інформації. Наприклад, у 2016 р. Державна служба з питань безпеки харчових продуктів і захисту споживачів перевірила 146 суб'єктів закладів громадського харчування та оштрафувала правопорушників на суму 475,5 тис. грн. за порушення антитютюнового Закону¹¹⁰. Слід додати, що з серпня 2014 по 2019 рр. в Україні діяв мораторій на проведення органами державного нагляду (контролю) планових заходів зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Також перешкодою для проведення перевірок була відсутність уніфікованої форми акту, який повинна складати Держпродспоживслужба за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення. Усе це в комплексі призвело до того, що з 1 січня 2017 року Держпродспоживслужба припинила проводити перевірки закладів ресторанного господарства за скаргами споживачів щодо фактів куріння в цих закладах. Тільки з січня 2019 року було знято мораторій на перевірки у сфері господарської діяльності. Наприкінці 2019 року МОЗ України наказом № 2500 (від 18.12.2019 р.) затвердило Уніфіковану форму акта, складеного за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного контролю щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері попередження та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення. Даний наказ набрав чинності 6 березня 2020 року¹¹¹. Також у засобах масової інформації ми знайшли інформацію про звіти перевірок закладів ресторанного господарства громадськими організаціями. Протягом грудня 2017 р. – січня 2018 р. волонтери

¹¹⁰ Держпродспоживслужба в 2016 році оштрафувала кафе і ресторани на близько 480 тис. грн за порушення закону про заборону куріння. Інформаційне агенство «Уніан». URL : <https://press.unian.ua/press/1697861-derjprodspojivslujba-v-2016-rotsi-oshtrafuvala-kafe-i-restorani-na-blizko-480-tis-grn-za-porushe-nnya-zakonu-pro-zaboronu-kurinnya.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹¹¹ Про контроль над тютюном. Загалом та в Україні. Центр громадського здоров'я. URL : <https://center-life.org/wp-content/uploads/2020/07/SHCHo-varto-znaty-pro-kontrol-nad-tiutunom-zahalom-ta-v-Ukrai-ni.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021)

коаліції громадських організацій «За вільну від тютюнового диму Україну» провели громадський моніторинг закладів ресторанного господарства з метою оцінити стан виконання Закону щодо заборони куріння в закритих приміщеннях кафе, барів, ресторанів у 7 містах України (Києві, Житомирі, Черкасах, Харкові, Одесі, Львові, Івано-Франківську). Було перевірено 398 закладів громадського харчування, з яких 148 кафе, 146 ресторанів, 104 бари. Усього порушення виявлені в 79 закладах, що становить майже 20 % від перевірених, при тому найбільше порушень виявлено саме в барах – 20,5 %, у ресторанах – 17 %, у кафе – 11 %. У 17,6 % вони мали відношення до куріння кальянів, у 6,8 % – до куріння сигарет у закладах харчування. За результатами моніторингу, 100 % дотримуються антитютюнового законодавства в ресторанах, кафе й барах Івано-Франківська та Житомира, у Львові – на 97% та на 86 % у Черкасах, в Одесі – на 83 %. Найгірше ситуація з дотриманням заборони куріння в закладах громадського харчування в Києві (71 %) та Харкові (55 %)¹¹².

Треба звернути увагу на те, що у п.10 Закону встановлені заборони щодо куріння в приміщеннях об'єктів культурного призначення. Треба дати пояснення, що означає термін «об'єкти культурного призначення». На підставі п.17 ст. 1 Закону України «Про культуру», об'єктами культурного призначення є цілісні майнові комплекси клубних закладів (клубів, будинків культури, палаців культури тощо), парків культури та відпочинку, бібліотек, музеїв, архівів історико-культурних заповідників, театально-видовищних закладів (театрів, філармоній, концертних організацій, музичних колективів, ансамблів тощо), кінотеатрів, інших закладів культури; пам'ятки культурної спадщини, предмети колекцій, зібрання, фонди, будівлі, споруди культурного призначення та інші культурні цінності¹¹³.

Також, у ст. 13 Закону вказано, що забороняється, крім спеціально

¹¹² Антитютюнове законодавство. Як змінилося його виконання за останні два роки? Мультимедійна платформа іномовлення України УКРІНФОРМ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2394388-anti-tutunove-zakonodavstvo-ak-zminilosa-jogo-vikonanna-za-ostanni-dva-roki.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹¹³ Закон України «Про культуру». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 24. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

відведених для цього місць, куріння тютюнових виробів: 1) у приміщеннях підприємств, установ та організацій усіх форм власності; 2) у приміщеннях готелів та аналогічних засобів розміщення громадян; 3) у приміщеннях гуртожитків; 4) в аеропортах та на вокзалах.

У місцях та закладах, де куріння заборонено, має бути розміщена наочна інформація, яка складається із графічного знака про заборону куріння та тексту такого змісту: «Куріння заборонено!».

У спеціально відведених для куріння місцях розміщується наочна інформація, яка складається із відповідного графічного знака та тексту такого змісту: «Місце для куріння. Куріння шкодить Вашому здоров'ю!».

На нашу думку, тут має місце своєрідна колізія. Виявляється, що куріння тютюнових виробів у цих ось конкретних місцях заборонено, а електронних сигарет і кальянів дозволено.

Визначення, що таке «тютюнові вироби», є в статті 1 Закону: «Тютюн – засіб, що містить нікотин і виготовлений із рослини родини пасльонових;

тютюнові вироби – сигарети з фільтром або без фільтру, цигарки, сигари, сигарили, а також люльковий, нюхальний, смоктальний, жувальний тютюн, махорка та інші вироби з тютюну чи його замінників для куріння, нюхання, смоктання чи жування».

З вищезазначеного можна зробити висновок, що на законних підставах можна курити кальян та електронні сигарети на робочому місці, у номері готелю (хостелі і т.ін.), у гуртожитку, в аеропорту і на будь-якому вокзалі.

На підставі абз.4 ст. 9 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» органи місцевого самоврядування мають право визначити вільні від куріння місця. Також, в абз.7 ст. 13 того ж самого нормативно-правового акту, вказано: «На час проведення масових заходів сільські, селищні та міські ради в межах відповідної адміністративної території можуть заборонити або обмежити куріння тютюнових виробів».

Ми проаналізували підзаконні акти органів місцевого самоврядування,

які регулюють проблему заборони куріння в усіх обласних центрах України окрім тимчасово-окупованої АРК та тимчасово-окупованих Донецька та Луганська (замість тимчасово окупованих Донецька та Луганська, розглянули нормативно-правові акти найгустіше заселених міст Донбасу – Маріуполя та Северодонецька). Місця, де заборонено курити, як правило, встановлені правилами благоустрою міст, а іноді – спеціальними рішеннями міських рад. Однак, у деяких обласних центрах, таких як: Маріуполь¹¹⁴, Вінниця¹¹⁵), Івано-Франківськ¹¹⁶, Кропивницький¹¹⁷, Львів¹¹⁸), Миколаїв¹¹⁹, Рівне¹²⁰, Суми¹²¹, Тернопіль¹²², Ужгород¹²³, Херсон¹²⁴ і Чернівці¹²⁵ – міські ради не визначили додаткових місць, де заборонено курити, тобто там діють тільки норми Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових

¹¹⁴ «Правила благоустрою території міста Маріуполя», затверджене рішенням Маріупольської міської ради. URL: №7/56-5590 від 28.08.2020 р. URL :<https://mariupolrada.gov.ua/uploads/18/94607-%D0%.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹¹⁵ «Про затвердження Правил благоустрою території Вінницької міської об'єднаної територіальної громади», затверджене рішенням міської ради м. Вінниця № 2254 від 22.05.2020 р. URL : <https://www.vmr.gov.ua/Docs/CityCouncilDecisions/2020/%E2%84%962254%2022-05-2020.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹¹⁶ «Про внесення змін у Правила благоустрою м. Івано-Франківська», затверджене рішенням Івано-Франківської міської ради № 106-19 від 02.05.2018 р. URL : <http://www.namvk.if.ua/dt/235203/>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹¹⁷ «Про затвердження Правил благоустрою території міста Кропивницького» затверджено рішенням Кропивницької міської ради №3054 від 18 грудня 2019 р. URL : https://www.kr-rada.gov.ua/uploads/documents/26392-rish_3054_18-12-2019.pdf. (дата звернення: 12.09.2021)

¹¹⁸ «Про Правила благоустрою Львівської міської територіальної громади», затверджене ухвалою Львівської міської ради №376 від 21.04.2011 р. URL : <https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/%28SearchForWeb%29/909D636F5D23AD3DC225788100307F7E?OpenDocument>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹¹⁹ «Правила благоустрою, санітарного утримання територій, забезпечення чистоти і порядку в м. Миколаєві» затверджені рішенням Миколаївської міської ради № 28/10 від 16.05.2013 р. URL : <https://mkrada.gov.ua/documents/3758.html?PrintVersion>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹²⁰ «Про затвердження Правил благоустрою міста Рівного», затверджене рішенням Рівненської міської ради № 512 від 28.04.2011 р. URL : https://www.cnapr.gov.ua/assets/files/cnap-docs/rishmr/rish_512.doc. (дата звернення: 12.09.2021).

¹²¹ «Про затвердження Правил благоустрою міста Суми», затверджене рішенням Сумської міської ради № 3853-МР від 26 грудня 2014 року. URL : <http://meria.sumy.ua/index.php?do=cat&category=2014mr>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹²² «Про затвердження Правил благоустрою Тернопільської міської територіальної громади», затверджене рішенням Тернопільської міської ради №7/36/12 від 24.07.2019 р. URL : <https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/proekti-rishen-sesii/proekti-rishen-sesii-tmr/29208.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹²³ «Правила благоустрою м. Ужгород», затверджено рішенням Ужгородської міської ради №7/36/12 від 26.12.06 р. URL : http://old.rada-uzhgorod.gov.ua/download/s/pravya_blahoustroju.pdf. (дата звернення: 12.01.2020)

¹²⁴ «Правила благоустрою території, забезпечення чистоти і порядку в м. Херсон», затверджене рішенням Херсонської міської ради № 221 від 31.05.2011 р. URL : <http://www.dniproradakherson.gov.ua/node/416>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹²⁵ «Про затвердження Правил благоустрою м. Чернівці», затверджене рішенням Чернівецької міської ради № 1575 від 20.12.2018р. URL : <http://chernivtsy.eu/portal/rishennya-66-sesii-miskoyi-rady-vii-sklykan-nya-vid-20-grudnya-2018-g>. (дата звернення: 12.09.2021)

виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення».

У деяких обласних центрах, окрім указаних заборонених місць для куріння в ст. 13 Закону, додатково зазначені й інші місця. Для зручності ми склали таблицю.

Таблиця

Назва міста	Місця, де заборонено курити, окрім місць, які вказані в ст. 13 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення»
Київ ¹²⁶	на території дитячих майданчиків; місць дитячого відпочинку, включаючи ігротеки, комп'ютерні клуби, кінотеатри та прилеглих до них територіях; а також на території зупинок громадського транспорту та 50-метрова зона навколо них; пляжах
Дніпро ¹²⁷	на території дитячих майданчиків та в межах 15 метрів від них; на території парків
Житомир ¹²⁸	на території парків та скверів
Запоріжжя ¹²⁹	у тунелях, в будівлях, спорудах (їх частинах), які доступні або відкриті для відвідування вільно чи за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, у тому числі під'їздах; на територіях та безпосередньо поряд з територіями дитячих майданчиків, дитячих розважальних атракціонів, майданчиків для відпочинку та дозвілля

¹²⁶ «Про заходи щодо впорядкування тютюнокуріння в місті Києві», затверджене рішенням Київської міської ради № 246/246 від 18 вересня 2008 року. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MR080283.html. (дата звернення: 12.09.2021)

¹²⁷ Ст. 3.2.3.2. «Про затвердження Правил благоустрою території міста Дніпра», затверджене рішенням Дніпровської міської ради № 44/43 від 27.11.2013. URL : http://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/3_657/rishennya-miskoi-radi-vid-27-11-2013-4443-pro-zatverdzhennya-pravil-blagoustroyu-teritorii-mista-dnipra. (дата звернення: 12.09.2021)

¹²⁸ «Про заборону вживання тютюнових виробів», затверджене рішенням Житомирської міської ради № 481 від 02.06.2016 р. URL : <https://www.unn.com.ua/uk/news/1576162-z-1-lipnya-u-zhitomirskikh-parkakh-ta-skverakh-zaboronili-kuriti>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹²⁹ «Правила благоустрою території міста Запоріжжя» (п.6.7.1.), затверджені рішенням Запорізької міської ради № 41 від 22.06.2011. URL : <https://zp.gov.ua/uk/page/pravila-blagoustroyu>. (дата звернення: 12.09.2021)

Сєвєродонецьк ¹³⁰	на територіях та безпосередньо поряд із територіями дитячих майданчиків, дитячих розважальних атракціонів, майданчиків для відпочинку та дозвілля
Луцьк ¹³¹	у 10-метровій зоні навколо входу до будь-якого приміщення, на зупинках громадського транспорту та 50 метровій зоні навколо них, у закладах культури, закритих та відкритих спортивних спорудах (10-метрова зона навколо них), на території ринків та ярмарків, у зонах відпочинку (включаючи парки, пляжі та сквери; у центральній частині міста, у 100-метрових зонах навколо майданів
Одеса ¹³²	у тунелях, на територіях та безпосередньо поряд із територіями дитячих майданчиків, дитячих розважальних атракціонів, майданчиків для відпочинку та дозвілля;
Полтава ¹³³	у кабінах біотуалетів
Харків ¹³⁴	на територіях та безпосередньо поряд із територіями дитячих майданчиків, дитячих розважальних атракціонів, майданчиків для відпочинку та дозвілля;

¹³⁰ «Про затвердження Правил благоустрою території міста Сєвєродонецька та населених пунктів, що входять до складу Сєвєродонецької міської ради» (п. 11.2.1.), затверджене Сєвєродонецькою міською радою № 3727 від 12.06.2019. URL : <https://sed-rada.gov.ua/regulyatorni-akti/pro-zatver-dzhennya-pravil-blago-ustroyu-teritoriyi-mista-sievierodonecka-ta-naselenih-punktiv-shcho-vhodyat-do-skladu-sievierodoneckoyi-mis-koji-radi>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹³¹ «Про впорядкування вживання тютюнових виробів на території м. Луцька» (п.3), затверджене рішенням Луцької міської ради № 5/136 від 08.09.2006 р.» URL : <http://www.volynpost.com/news/77054-luck-de-zaboroneno-kuryty-perelik>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹³² «Правила благоустрою території міста Одеси» (п.8.2.1.), затверджене рішенням Одеської міської ради №1631-VI від 23.12.2011 р.». URL : <https://omr.gov.ua/ru/acts/council/38553/>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹³³ «Правила благоустрою міста Полтави» (ст. 44), затверджене рішенням Полтавської міської ради. URL : <https://www.slideshare.net/jalyna/ss-85287903>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹³⁴ «Про встановлення правил благоустрою території міста Харкова» (пп.5.8.1. п.8), затверджене рішенням Харківської міської ради № 504/11 від 16.11.2011. URL : <http://musor.kharkov.ua/wp-content/uploads/2016/08/Pravila-blagoustroyu-teritorii-mista-KHarkova.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021)

Хмельницький ¹³⁵	зупинки громадського транспорту і маршрутних таксі та п'ятиметрова зона по периметру навколо них; парки, сквери та ботанічні сади міста Хмельницького; міський пляж (крім спеціально відведених для куріння тютюнових виробів місць); автовокзали та залізничні вокзали (крім спеціально відведених для куріння тютюнових виробів місць); культові будівлі та прилегла територія до них; 5-метрова зона по периметру навколо входу у громадське місце, 3-метрова зона по периметру навколо банкомату; пішохідна частина вул. Проскурівської; майдан Незалежності; ринки продовольчих та непродовольчих товарів.
Черкаси ¹³⁶	зупинки громадського транспорту та 50-метрова зона навколо них; дитячі майданчики, місця дитячого відпочинку (включаючи ігрові, комп'ютерні клуби, кінотеатри) та прилегла до них територія, заклади торгівлі (включаючи торгові ряди, кіоски, ринки, ярмарки, оптові та дрібнооптові бази, магазини), зони відпочинку (включаючи парки, пляжі, сквери); церкви та прилегла до них територія.
Чернігів ¹³⁷	Визначити вільною від куріння територію, прилеглу до об'єктів указаних нижче, а за її відсутності 10-метрову зону навколо них: дитячі заклади; дитячі майданчики; місця дитячого відпочинку; заклади охорони здоров'я; навчальні та освітньо-виховні заклади; заклади фізичної культури та спорту різних форм власності; закриті та відкриті спортивні споруди; церкви; зупинки громадського транспорту. 2. Визначити вільними від куріння місця відпочинку населення, такі як парки, сквери, міські пляжі, окрім спеціально облаштованих місць для куріння

Як видно, у правилах благоустрою м. Харків дублюється ст. 13 Закону,

¹³⁵ «Про затвердження «Правил благоустрою території міста Хмельницького», затверджене рішенням Хмельницької міської ради від 08.04.2009 року № 7. URL : <https://khm.gov.ua/uk/content/pro-zat-ver-dzhe-nnya-pravil-blagoustroyu-teritoriyi-mista-hmelnickogo-u-noviy-redakciyi>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹³⁶ «Про впорядкування тютюнопаління в місті» (п. 1), затверджене рішенням Черкаської міської ради № 8-199 від 16.06.2005 року. URL : <http://rada.ck.ua/petitions/web/830>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹³⁷ «Про зменшення шкідливого впливу куріння тютюнових виробів на здоров'я населення на території м. Чернігова», затверджене рішенням Чернігівської міської ради від 16 вересня 2010 р. URL : <https://che-migiv-rada.gov.ua/rishennya-sesii/sid-17/scid-53/id-2242/>. (дата звернення: 12.09.2021).

окрім речення «поряд з територіями дитячих майданчиків, дитячих розважальних атракціонів, майданчиків для відпочинку та дозвілля». Однак, на жаль, Харківська міська рада не розшифровує, що означає термін «поряд», тобто це 30, 20 або 10 метрів¹³⁸. Слід звернути увагу на те, що законодавець через не зрозумілі нам причини не вніс до переліку місць пляжі, де заборонено курити. Органи місцевого самоврядування своїми рішеннями заборонили курити на пляжах тільки в п'яти обласних центрах (Київ, Дніпро, Луцьк, Сєвєродонецьк, Хмельницький, Черкаси та Чернігів). Подібна ситуація спостерігається і в приморських містах. На сайті міської ради міста Чорноморська Одеської області ми взагалі не знайшли будь-якої інформації щодо заборони куріння на пляжах. На території пляжів відомого курортного міста Бердянська «забороняється прання білизни, килимів і килимових доріжок, купання тварин, мийка автотранспорту та іншої техніки, скидання побутового та будівельного сміття, ґрунту, ушкодження, вирубка дерев і чагарників без відповідного дозволу, спалювання гілок, листя дерев, сухої трави», а курити сигарети дозволено¹³⁹. У Бердянську органи місцевого самоврядування не приймають рішення про заборону куріння на пляжах, не звертаючи уваги на те, що відпочивальники постійно скаржаться поліцейським на цю проблему¹⁴⁰. Оскільки нормативно-правового акту, який забороняє курити на території пляжів в місті Бердянську немає, бердянські поліцейські знайшли вихід із цієї ситуації: вони штрафують курців на території спортивних майданчиків, розташованих на території пляжу¹⁴¹.

У місті Маріуполі Донецької області не існує жодного нормативно-правового акту, який би забороняв куріння на території пляжу, також на

¹³⁸ «Про встановлення правил благоустрою території міста Харкова» (пп.5.8.1. п.8), затверджене рішенням Харківської міської ради № 504/11 від 16.11.2011. URL : <http://musor.kharkov.ua/wp-content/uploads/2016/08/Pravila-blagoustroyu-teritorii-mista-KHarkova.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹³⁹ «Правила благоустрою, забезпечення чистоти, порядку та додержання тиші в громадських місцях міста Бердянська» (п. 3.8.4.), затверджене рішенням Бердянської міської ради № 5 від 30 травня 2012 р. URL : http://rada.berdyansk.net/wp-files/file/_22_08_2014_110201_3e51c368704f604c7fa2c2553cd69eaa.pdf. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁴⁰ ЗОЖ в Бердянске. Полиция плотнее займется любителями выпить и покурить в общественных местах. URL : <https://www.brd24.com/news/a-54096.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁴¹ ЗОЖ в Бердянске. Полиция плотнее займется любителями выпить и покурить в общественных местах. URL : <https://www.brd24.com/news/a-54096.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

території центрально-міського пляжу не існувало встановлених органами місцевого самоврядування місць для куріння. У зв'язку з цим, 22.12.2017 р. ми направили лист на адресу міського голови м. Маріуполь із пропозицією про відведення місць для куріння на території центрально-міського пляжу міста¹⁴². Однак, наше звернення залишилося не розглянутим, тому ми були вимушені 14.04.2018 р. направити скаргу на ім'я міського голови міста Маріуполя¹⁴³. Міська влада дуже своєрідно відреагувала на нашу скаргу: замість відведення місць для паління на території центрального міського пляжу, працівники органів місцевого самоврядування встановили на всіх роздягальнях пляжу таблички з надписом: «Куріння заборонено». Тобто, проблема так й залишилася не вирішеною. Не врегульована проблема заборони куріння на пляжах відомих курортних сіл та селищ Азовського моря: Юр'івка, Урзуф, Ялта, Бабах-Тарама.

Головне питання, які задають часто курці після претензій з боку не задоволених курінням громадян: «А де мені курити?». Тож саме місця для куріння, відведені на території пляжу, могли б вирішити ці суперечки. Треба звернути увагу, що іноді на території пляжу навіть виникають конфлікти, а іноді й бійки між тими відпочивальниками, хто курить, і тими, хто не курить. Наприклад, у Києві бабусі побили гілками з дерев дівчат, які курили¹⁴⁴.

Однак вирішення проблеми на законодавчому рівні ще не гарантує створення сприятливих умов відпочинку на пляжі.

Наприклад, в Одесі міська рада рішенням № 3426-V від 09.10.2008 р. встановила¹⁴⁵, що «На всіх видах пляжів забороняється паління, крім спеціально відведених місць». Слід додати, що в цьому документі Одеська міська рада внесла до основних вимог до обладнання пляжів встановлення місць для паління

¹⁴² Звернення № 1 від 22.12.2017 р. громадянина Бутиріна Є. О. на адресу міського голови м. Маріуполя

¹⁴³ Скарга № 1 від 14.04.2018 р. громадянина Бутиріна Є. О. на ім'я міського голови м. Маріуполя

¹⁴⁴ На пляже в Киеве бабушки избili курящих девушек, назвав их "проститутками". DSNEWS. URL : <https://www.dsnews.ua/society/na-plyazhe-v-kieve-babushki-izbili-kuryashchih-devushek-nazvav-25052018110900>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁴⁵ «Про затвердження Правил устаткування та експлуатації пляжів міста Одеси» (п. 3.5) (Про внесення змін та доповнень до додатка рішення Одеської міської ради від 05.04.2007 року № 1133-V «Про затвердження Правил устаткування та експлуатації пляжів міста Одеси», затверджене рішенням Одеської міської ради №3426-V від 09.10.2008 р. URL : <https://omr.gov.ua/ua/acts/council/17386/>. (дата звернення: 12.09.2021)

для всіх видів пляжів (це заможений майданчик, на відстані від урізу води (біля підпірної стінки або в інших зручних місцях) на 1 тис. кв. метрів, обладнаний урною. На жаль, ці майданчики відсутні на більшості одеських пляжів, тому відпочивальники продовжують «насолонджуватися» тютюновим димом.

Відповідальність за порушення норм Закону передбачена окремими статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення¹⁴⁶.

Згідно зі статтею 175-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення: «Куріння тютюнових виробів у місцях, де це заборонено законом, а також в інших місцях, визначених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради, тягне за собою попередження або накладення штрафу від трьох (51 грн) до десяти (170 грн) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а от за повторне правопорушення – від 170 грн до 340 грн».

На підставі ст. 222 Кодексу України про адміністративні правопорушення, органи Національної поліції розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 175-1 (за винятком порушень, вчинених у місцях, заборонених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради), а на підставі ст. 219 Кодексу України про адміністративні правопорушення, виконавчі комітети (а в населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, виконавчі органи, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад, розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 175-1 (за порушення, вчинені у місцях, заборонених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради)¹⁴⁷.

Також слід додати, що складені поліцейськими протоколи направляються до суду, а складені протоколи уповноваженими особами органів місцевого самоврядування – на розгляд адміністративних комісій.

Згідно з даними Державної служби статистики України за весь період

¹⁴⁶ Кодекс про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁴⁷ Кодекс про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

2018 року, до відповідальності за статтею 175-1 КУпАП було притягнуто 208 607 осіб¹⁴⁸. На жаль, на сайті Державної служби статистики в наявності є статистична інформація щодо кількості адміністративних стягнень тільки за 2018 р. Однак, в аналітичному порталі «Слово та діло» вказано, що за період з січня по липень 2021 року, згідно з наданою статистикою, поліцейські територіальних підрозділів Національної поліції притягнули до відповідальності за куріння в заборонених місцях 206 003 людини, а це на 16 936 чоловік більше, ніж за аналогічний період минулого року (189 067 осіб). Зросла кількість штрафів, сума надходжень від яких склала 5,015 млн грн¹⁴⁹. На офіційному сайті Державної служби статистики також відсутня інформація про те, які органи складали адміністративні протоколи та в яких органах розглядалися ці протоколи.

Але навіть незважаючи на неточність статистичних даних, можна зробити висновок про те, що кількість складених адміністративних протоколів вражає низька. На нашу думку, головною причиною цього є незацікавленість органів поліції та уповноважених осіб органів місцевого самоврядування в складанні адміністративних протоколів за куріння в заборонених місцях.

Щодо Національної поліції, то складаннями адміністративних протоколів за куріння в заборонених місцях, як правило, займаються патрульні поліцейські та дільничні офіцери поліції. До обов'язків патрульної поліції, окрім складання адміністративних протоколів, належить таке: патрулювання вулиць міста; реагування на порушення правил дорожнього руху; оформлення ДТП; виїзд на виклик за номером 102 (це може бути повідомлення про сімейну сварку, бійку або грабіж тощо); також поліцейські мають попереджати та відвертати будь-які правопорушення в межах своїх повноважень. Якщо було скоєно кримінальне порушення, патрульні, у разі необхідності, повинні надати невідкладну допомогу потерпілим, затримати порушника та охороняти місце події до прибуття слідчих.

¹⁴⁸ Кількість справ, які знаходились у провадженні, та осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності (за статтями КУпАП та іншими законами України. Державна служба статистики. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁴⁹ В Україні зросла кількість штрафів за куріння в громадських місцях. Аналітичний портал «Слово та діло». URL : <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/23/novyna/suspilstvo/ukrayini-zroslo-kilkist-shtrafov-kurinnya-hromadskykh-miscyakh>. (дата звернення: 12.09.2021)

Окрім цього, патрульні поліцейські мають проводити й профілактично-роз'яснювальну роботу¹⁵⁰. У зв'язку з таким навантаженням, загальний рівень некомплекту патрульних поліцейських по Україні становить 26,1 %¹⁵¹. Зі слів колишнього тернопільського патрульного поліцейського, раніше на маршрут цього 250-тисячного міста виїжджало 19 патрульних машин, а пізніше стало виїжджати тільки 4¹⁵². Тобто, у патрульних поліцейських просто фізично не вистачає часу складати адміністративні протоколи. Слід додати, що, на жаль, у Національній поліції існує багато пережитків ще з часів радянської міліції, один з них – «планові показники», у тому числі щодо складання адміністративних протоколів¹⁵³. Через те виникає питання, якщо існують «планові показники», чому така низька кількість складених протоколів за куріння в заборонених місцях? Головною причиною цього є те, що патрульному поліцейському краще скласти адміністративний протокол за перевищення водіями транспортних засобів встановлених обмежень швидкості руху транспортних засобів більш як на двадцять кілометрів на годину (340 грн), порушення водіями транспортних засобів правил проїзду перехресть, зупинок транспортних засобів загального користування, проїзд на заборонний сигнал світлофора (510 грн), порушення правил користування ременями безпеки або мотошоломами (510 грн.), ніж адміністративного протокол за куріння в заборонених місцях (51 грн.). Зрозуміло, що одним із головних елементів «планових показників» є суми штрафів.

З подібними проблемами стикаються дільничні офіцери поліції. Основними завданнями служби дільничних інспекторів поліції є:

проведення індивідуально-профілактичної роботи з особами, схильними

¹⁵⁰ Чому люди не хочуть йти працювати в патрульну поліцію. Zaxid.net. URL : https://zaxid.net/blogi_tag50977/. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁵¹ Патрульна поліція неуккомплектована на 26%. Мультимедійна платформа іномовлення України «УКР ІНФОРМ». URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2859659-patrunna-policia-nedoukomlektovana-na-26.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁵² Вражаюча сповідь тернопільського поліцейського. Провсе. URL : <https://provse.te.ua/2018/09/vrazhay-ucha-sprovid-ternopilskoho-politsejskoho/>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁵³ Чому люди не хочуть йти працювати в патрульну поліцію. Zaxid.net. URL : https://zaxid.net/blogi_tag50977/. (дата звернення: 12.09.2021)

до скоєння правопорушень;

охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки;

робота з населенням та громадськими формуваннями на адміністративній дільниці щодо охорони громадського порядку й громадської безпеки;

попередження злочинів та адміністративних правопорушень; участь у здійсненні заходів, спрямованих на соціальну адаптацію осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі;

участь у розкритті злочинів, учинених на території адміністративної дільниці, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, прийняття рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечення їх виконання та ін.

Однією з головних проблем у роботі дільничних офіцерів поліції є проблема кадрового голоду. Наприклад, тільки в Донецькій області не вистачає 172 дільничних офіцерів поліції¹⁵⁴. Напруженою є ситуація в сільській місцевості, де кожний з дільничних офіцерів обслуговує по 5 і більше сіл, відстані між якими сягають до сотні кілометрів. Тобто, говорити про якість цього «обслуговування» не доводиться. У результаті криміногенна ситуація в сільській місцевості загострюється. Неефективність роботи дільничних офіцерів поліції приводе до того, що деякі громади обирають з місцевого населення шерифів, які виконують охорону громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, замість постійно відсутніх дільничних офіцерів поліції¹⁵⁵. У зв'язку з надмірним навантаженням і відсутністю вільного часу, деякі дільничні офіцери поліції штучно підвищують показники складення адміністративних протоколів¹⁵⁶. Іноді, вони схиляють до складання протоколів осіб, які звільнилися з місць

¹⁵⁴ Оцінка інституційної спроможності головного управління національної поліції в Донецькій області. Харківський інститут соціальних досліджень. Програма розвитку ООН в Україні. URL : <file:///C:/Users/User/Desktop/Police-DON-ukr.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁵⁵ Забезпечення безпеки в громадах – справа... самих громад (про реформу системи дільничних. URL : <http://umdpd.info/police-experts.info/2018/04/05/zabezpechennya-bezpeky-v-hromadah-sprava-samyh-hromad-pro-reformu-sistemnyh-dilnychnyh/>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁵⁶ На Дніпропетровщині судитимуть поліцейського за підроблення протоколів про адміністративні правопорушення. Офіс генерального прокурора. URL : https://www.gp.gov.ua/ua/regions_news_detail?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=227588. (дата звернення: 12.09.2021)

позбавлення волі. Саме таким чином виконується «план показників».

Однак, не «солодко» доводиться тим поліцейським, які чесно виконують свої службові обов'язки. У деяких випадках, складання адміністративних протоколів за куріння в заборонених місцях закінчується їхнім побиттям¹⁵⁷¹⁵⁸.

Слід додати, для того щоб притягти правопорушника до адміністративної відповідальності, його необхідно «піймати» саме в момент куріння. Це відбувається тільки у випадку, якщо, наприклад, поліцейський проходить поруч та побачить курця, або хтось вкаже на курця. Саме тому так складно покарати порушників у відповідь на звернення громадян (зокрема, найбільш часті звернення стосуються фактів куріння у під'їздах житлових будинків)¹⁵⁹. Ще однією проблемою для працівників поліції є випадок, якщо у правопорушника немає з собою документів, що можуть засвідчити особу. За таких обставин накласти штраф працівник поліції не може. Щоб розв'язати цю проблему необхідно правопорушника доставити у відділення поліції з метою встановлення особи. Працівники поліції погоджуються на це тільки в крайніх випадках, бо в них просто не вистачає часу.

Слід додати, що санкції за порушення законодавства України щодо куріння тютюнових виробів у заборонених місцях складають від 3 до 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (стаття 175-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення:). На нашу думку, сума штрафних санкцій є недостатньою. Для порівняння, відповідно до Кодексу Здоров'я штату Арізона, куріння в будь-якому публічному місці є незаконними, а за такі дії органи поліції накладають штраф до 1 000 долларів США або заарештовують на термін до 3

¹⁵⁷ Жителю Умані, який побив поліцейського, загрожує до п'яти років за ґратами. Прочерк. Про це говорять Черкаси. URL : <https://procherk.info/news/7-cherkassy/83700-zhitelju-umani-jakij-pobiv-politsejskogo-zagrozhuje-do-pjati-rokiv-za-gratami>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁵⁸ Відомий рівнянин «начудив» у Києві і побив поліцейського у ресторані Радіотрек. URL : <https://radiotrek.rv.ua/news/vidomiy-rivnyanin-nachudiv-u-kiievi-i-pobiv-policeyskogo-u-restorani-foto> 270323.html. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁵⁹ Про контроль над тютюном. Загалом та в Україні. Центр громадського здоров'я. URL : <https://center-life.org/wp-content/uploads/2020/07/SHCHo-varto-znaty-pro-kontrol-nad-tiutunom-zahalom-ta-v-Ukraini.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021) С. 47.

днів¹⁶⁰, у Туреччині за куріння на проспектах, вулицях, площах, у парках, садах, на зупинках громадського транспорту штраф складає 120 долларів США¹⁶¹.

На жаль, у 2019 р. Верховна Рада України відхилила проект Закону № 4030а «Про захист громадського здоров'я від шкідливого впливу тютюнового диму»), який пропонував збільшення штрафів за куріння в заборонених місцях¹⁶². На нашу думку, кількість адміністративних протоколів про куріння в заборонених місцях, складених органами Національної поліції, зросла в кілька разів після підвищення суми штрафів.

Небажання влади розв'язувати цю актуальну проблему приводить до негативних наслідків, які пов'язані з соціальними конфліктами. Існує багато прикладів, коли конфлікти між курцями та некурцями-громадянами доволі часто переростають у бійку. Засоби масової інформації постійно публікують новини про подібне: у Дніпрі побили чоловіка за зауваження курцям у під'їзді¹⁶³, у Вінниці група осіб побила водія тролейбуса за зауваження не курити в громадському транспорті¹⁶⁴, у Дніпропетровській області на базі відпочинку група осіб побила чоловіка з дружиною за прохання не курити біля дітей¹⁶⁵. Але побиття громадян за зауваження не курити – це ще не пік проблеми, іноді такі конфлікти закінчуються вбивством. Наприклад, у м. Ладжин Вінницької

¹⁶⁰ Екологія. Право. Людина. Верховенство права для захисту довкілля. Тютюнопаління чи здорове майбутнє? Вісник екологічної адвокатури, 15. URL : <http://epl.org.ua/pravo/klinichna-programa/doslidzheppya/>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁶¹ За куріння на вулицях в Туреччині ввели штраф \$ 120. Мультимедійна платформа іномовлення в Україні «Укрінформ». URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3136055-za-kurinna-na-vulicah-v-turec-cini-vveli-straft-120.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁶² Места для курения: депутаты отказались расширить перечень мест, где запрещены сигареты. Аналітичний портал «Слово і діло». URL : <https://ru.slovoudilo.ua/2019/05/14/novost/obshhestvo/mesta-kurenija-deputaty-otkazalis-rasshirit-perechen-mest-gde-zapreshheny-sigarety>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁶³ В Днепре избили мужчину за замечание курящим в подъезде. Днепр вечерний. URL : <https://dv-gazeta.info/dneprmews/v-dnepre-izbili-muzh-chinu-za-zamechanie-kuryashhim-v-podezde.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁶⁴ Нетверезі пасажери курили в тролейбусі, а потім ще й побили водія. 20 хвилин. URL : <https://vn.20minut.ua/Kryminal/netverezi-pasazhiri-kurili-v-trolleybusi-a-potim-sche-y-pobili-vodiya-11422634.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁶⁵ Під Дніпром група неадекватів побила чоловіка з дружиною за прохання не курити біля дітей. Інформаційне агенство «Уніан». URL : <https://www.unian.ua/incidents/pid-dniprom-grupa-neadekvativ-pobila-cholovika-z-druzhinoyu-za-prohannya-ne-kuriti-bilya-ditey-video-novini-dnipra-11501089.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

області, чоловік убив вахтерку гуртожитку за зауваження не курити в будівлі¹⁶⁶, а в Києві на території літнього майданчика кафе «Макдональдс» чоловік зробив зауваження тому, хто курить, а потім одним ударом вбив його¹⁶⁷. Наступним важливим суб'єктом протидії куріння в заборонених місцях є органи місцевого самоврядування.

На підставі абз.4 ст. 9 Закону, органи місцевого самоврядування: «здійснюють контроль за проведенням профілактичних та лікувальних заходів у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці щодо обмеження вживання тютюнових виробів, зменшення їх шкідливого впливу на здоров'я населення». На практиці ці профілактичні заходи здійснюються шляхом складання адміністративних протоколів про куріння в заборонених місцях та направлення їх на розгляд до адміністративної комісії.

Згідно з підп.4 пункту «б» ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування», утворення адміністративних комісій та розгляд справ про адміністративні правопорушення, покладається на виконавчі органи сільських, селищних та міських рад¹⁶⁸. Дуже негативну оцінку роботи цих органів надав П. Б. Стецюк: «Заходи, які здійснюють органи місцевого самоврядування як суб'єкти профілактики та попередження правопорушень, не мають належного організаційно-правового забезпечення, малоефективні за своїми результатами, внаслідок чого не знижується динаміка вчинених адміністративних правопорушень на місцевому та регіональному рівнях. Це спричинено насамперед недостатньою правовою підготовкою посадових осіб органів місцевого самоврядування стосовно усунення причин та умов, котрі сприяють

¹⁶⁶ Вахтерку гуртожитку на Вінниччині вбили за зауваження про куріння. Держ. Вінниця. URL : <https://vn.depo.ua/ukr/vn/vahterku-gurtozhitku-na-vinnichchini-vbili-za-zauvazhennya-pro-kurinnya-20170303530674>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁶⁷ В Києве мужчина одним ударом убил незнакомца: поссорились из-за курения в общественном месте. Інформаційне агенство «Уніан». URL : <https://www.unian.net/incidents/1906906-v-kieve-mujchi-na-odnim-udarom-ubil-neznakomtsa-possorilis-iz-za-kureniya-v-obschestvennom-meste-video.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁶⁸ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 24. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

адміністративним правопорушенням»¹⁶⁹. В. Д. Шушулков зазначив наступні негативні риси в діяльності адміністративних комісій: застаріле законодавство про адміністративні комісії, низький рівень правової підготовки членів адміністративних комісій, відсутність реальних важелів притягнення до відповідальності членів адміністративних комісій за прийняття незаконних постанов про адміністративні правопорушення¹⁷⁰. Слід додати, що складання адміністративного протоколу за куріння в заборонених місцях часто пов'язано з конфліктом, тому «озбройні» ручкою та папірцем працівники органів місцевого самоврядування наражаються на небезпеку.

Зовсім по-іншому простежується ситуація зі складанням адміністративних протоколів щодо куріння в заборонених місцях в тих містах, де створена муніципальна міліція. Слід додати, що її створення передбачається чинним законодавством (пп.1 п.«а» ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») ¹⁷¹. Наприклад, «Муніципальна варта» м. Ірпінь Київської області з березня 2021 р. попередила 317 випадків куріння тютюнових виробів та склала 42 адміністративних протоколи, КП «Муніципальна варта» Тетівської міської ради (м. Тетіїв Білоцерковського р-ну, Київської області) з травня по грудень 2019 р. склала 47 адміністративних протоколів за куріння в заборонених місцях¹⁷², КУ «Муніципальна варта» Чорноморської міської ради (м. Чорноморськ Одеської області) за 2020 р. здійснило 1 624 усних попередження курцям та склало 29 протоколів за куріння в заборонених місцях ¹⁷³. Для досягнення більш ефективних результатів у боротьбі з курінням у заборонених

¹⁶⁹ Лешух А. Р. Діяльність органів місцевого самоврядування у сфері профілактики адміністративних правопорушень: організаційно-правове забезпечення : монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2012. С. 5. URL : http://nbuviar.gov.ua/images/dorobku_partneriv/Leshuk.pdf. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁷⁰ Шушулкова В. Д. Організаційно-правове регулювання діяльності адміністративних комісій при виконавчих органах влади місцевого самоврядування : дис. на здобуття наук. ст. канд. юр. наук. Одеса, 2016. С.136

¹⁷¹ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1997. № 24. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁷² Доповідна записка про стан дотримання Правил благоустрою на території Тетіївської ОТГ станом на 31.12.2019 року. URL : <https://tetiivmiskrada.gov.ua/miska-rada/komunalni-pidpriyemstva/kp-municipal-na-varta/zvit/>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁷³ Інформація-звіт КУ «Муніципальна варта». ЧМР. URL : <http://cmr.gov.ua/uploads/media/default/0001/35/5209d6e07643a26c86c85abbf2ec7c2e009418f4.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021)

місцях деякі міські ради дублювали зі ст. 13 Закону перелік місць, де заборонено курити¹⁷⁴¹⁷⁵. Це дозволить муніципальним міліціям цих міст самостійно, без співпраці з Національною поліцією притягувати правопорушників до адміністративної відповідальності.

На підставі ч.2 ст. 156 Кодексу про адміністративні правопорушення «торгівля..., тютюновими виробами, електронними сигаретами, рідинами, що використовуються в електронних сигаретах, пристроями для споживання тютюнових виробів без їх згоряння у приміщеннях або на територіях, заборонених законом, або в інших місцях, визначених рішенням відповідного органу місцевого самоврядування; продажтютюнових виробів, електронних сигарет, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, пристроїв для споживання тютюнових виробів без їх згоряння особі, яка не досягла 18-річного віку, або продаж тютюнових виробів в упаковках, що містять менш як 20 сигарет або цигарок, чи поштучно (крім сигар), у заборонений рішенням відповідного органу місцевого самоврядування час доби тягне за собою накладення штрафу від чотирьохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»¹⁷⁶. Органи місцевого самоврядування та створені ними підрозділи муніципальної міліції активно беруть участь у боротьбі з цими правопорушеннями¹⁷⁷¹⁷⁸.

Також на підставі ст. 15-3 Закону України «Про державне регулювання виробництва й обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних

¹⁷⁴ «Про заходи щодо впорядкування тютюнокуріння в місті Києві», затверджене рішенням Київської міської ради № 246/246 від 18 вересня 2008 року. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MR080283.html. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁷⁵ Ст. 3.2.3.2. «Про затвердження Правил благоустрою території міста Дніпра», затверджене рішенням Дніпровської міської ради № 44/43 від 27.11.2013. URL : <http://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/33657/rishennya-miskoi-radi-vid-27-11-2013-4443-pro-zatverdzhennya-pravil-blagoustroyu-teritorii-mista-dnipra>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁷⁶ «Правила благоустрою, забезпечення чистоти, порядку та додержання тиші в громадських місцях міста Бердянська» (п. 3.8.4.), затверджене рішенням Бердянської міської ради № 5 від 30 травня 2012 р. URL : http://rada.berdyansk.net/wp-files/file/_22_08_2014_110201_3e51c368704f604c7fa2c2553cd69eaa.pdf. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁷⁷ У франківському магазині неповнолітньому продали алкоголь та сигарети. Галицький кореспондент. URL : <https://gk-press.if.ua/u-frankivskomu-magazyni-nepovnolitnomu-prodaly-alkogol-ta-sygarety-foto/>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁷⁸ Департамент Муніципальної варті Луцької міської ради. URL : <https://www.facebook.com/1601825886751100/posts/2178918205708529>. (дата звернення: 12.09.2021)

напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального»¹⁷⁹ забороняється продаж ... тютюнових виробів, електронних сигарет, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, пристроїв для споживання тютюнових виробів без їх згоряння:

- 1) особами, які не досягли 18 років;
- 2) особам, які не досягли 18 років;
- 3) у приміщеннях та на території закладів освіти, закладів охорони здоров'я (крім ресторанів, розташованих на території санаторіїв);
- 4) у приміщеннях спеціалізованих торговельних організацій, що здійснюють торгівлю товарами дитячого асортименту або спортивними товарами, а також у відповідних відділах (секціях) універсальних торговельних організацій;
- 5) у закритих спортивних спорудах (крім пива в пластиковій тарі);
- 6) у місцях проведення спортивних змагань за участю дітей;
- 7) з торгових автоматів;
- 8) на полицях самообслуговування (крім тютюнових виробів у блоках та алкогольних, слабоалкогольних напоїв, вин столових, пива);
- 9) поштучно (для тютюнових виробів, крім сигар);
- 10) у споживчих упаковках, що містять менш як 20 сигарет;
- 11) з рук;
- 12) у невизначених для цього місцях торгівлі.

Забороняється продаж товарів дитячого асортименту, що імітують тютюнові вироби або електронні сигарети, пристроїв для споживання тютюнових виробів без їх згоряння.

На жаль, даний нормативно-правовий акт не забороняє торгівлю біля закладів освіти. На сьогодні, на розгляді у Верховній раді України знаходиться законопроект № 9065, який передбачає ввести заборону тютюнових виробів у

¹⁷⁹ Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. № 46. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 25.09.20 21)

місцях торгівлі, що знаходяться менше ніж за 200 м від будівель закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), позашкільної, фахової передвищої, спеціалізованої освіти всіх типів і форм власності¹⁸⁰.

Також, на підставі ч.2 ст. 110 Кодекса про адміністративні правопорушення «Куріння у вагонах (у тому числі в тамбурах) приміських поїздів, у невстановлених для куріння місцях у поїздах місцевого і дальнього сполучення, а також у метрополітенах тягне за собою попередження або накладення штрафу від п'яти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»¹⁸¹. На жаль, після прийняття Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» ситуація з розв'язанням цієї проблеми навіть погіршилася. Фактично пасажирів поїзду сприймають тамбур вагону, як звичайну курилку. Слід додати, що на маршрутах «Укрзалізниці» є багато застарілих плацкартних вагонів. Оскільки двері в тамбур щільно не зачиняються, у вагоні постійно відчувається тютюновий дим.

Згідно з чч.2, 3 ст. 224 Кодексу про адміністративні правопорушення та п.1.3. Про затвердження Порядку оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення на залізничному транспорті¹⁸² на залізничному транспорті накладати адміністративні стягнення мають право начальники станцій та їхні заступники, начальники локомотивних (вагонних) депо та начальники пасажирських поїздів. Зрозуміло, що під часу руху поїзду це може зробити тільки начальники пасажирських поїздів. Однак, зі слів працівників Укрзалізниці, вони

¹⁸⁰ Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо зменшення шкідливого впливу на здоров'я молоді від вживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів і посилення відповідальності за порушення у цій сфері» № 9065 від 06.09.2018 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64567. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁸¹ Кодекс про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР. 1984*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁸² Про затвердження Порядку оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення на залізничному транспорті, затверджені наказом міністерства транспорту та зв'язку України № 337 від 12. 04.2006 р. . URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0887-06#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

боятися це робити, оскільки не хочуть зайвих проблем¹⁸³. Раніше пасажирські потяги в Україні в обов'язковому порядку супроводжували співробітники транспортної міліції. Зрозуміло, що під час патрулювання пасажирських вагонів поїзда працівники транспортної міліції виявляли курців у тамбурах вагонів та викликали начальника поїзду для складання адміністративного протоколу. Однак, у 2015 році транспортна міліція була ліквідована, з того часу статистика правопорушень у потягах зросла в кілька разів¹⁸⁴. Згідно з даними Державної служби статистики України за весь період 2018 року, до відповідальності за статтею 110 КУпАП усього було притягнуто 1 671 особу¹⁸⁵. Однак у вказаній таблиці зі статистичними даними не має розмежування за вищевказаними частинами, тому, на жаль, нам не відомо, скільки конкретно було складено адміністративних протоколів за куріння у вагонах. Проаналізувавши статистичні дані, можна зробити висновки, що кількість складених адміністративних протоколів дуже низька. На підставі вищезазначеного, можна зробити висновки, що працівники «Укрзалізниці» справді бояться конфліктів, які можуть виникнути під час складання адміністративних протоколів. Відчувається нестача допомоги з боку працівників національної поліції. Як приклад, можна навести побиття 20.01.2020 р. провідника поїзда Київ–Івано-Франківськ за прохання не курити в тамбурі¹⁸⁶. Ситуація з безпекою в українських потягах покращилася після спроби згвалтування у поїзді телеведучої Анастасії Лугової¹⁸⁷. Після цього інциденту, керівництво «Укрзалізниці» вжило заходи, направлені на забезпечення безпеки в українських поїздах. На сьогодні в пасажирських поїздах працює воєнізована охорони «Укрзалізниці», однак тільки в пасажирських

¹⁸³ Як вижити в українському потязі. BBC News Україна. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53649745>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁸⁴ Поїзд відправляється – безпеку в дорозі ніхто не гарантує. LB.UA. URL : https://rus.lb.ua/blog/iryna_suslova/492093_poizd_vidpravlyaietsya-bez-peku.html. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁸⁵ Кількість справ, які знаходились у провадженні, та осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності (за статтями КУпАП та іншими законами України). Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁸⁶ Четверо пасажирів побили провідника поїзда Київ–Івано-Франківськ за прохання не курити в тамбурі "Укрзалізниці". Інформаційне агентство «Інтерфакс-Україна» URL : <https://ua.interfax.com.ua/news/general/636605.html>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁸⁷ Як вижити в українському потязі. BBC News Україна. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53649745>. (дата звернення: 12.09.2021)

поїздах, які прямують у нічний час¹⁸⁸. Зрозуміло, що в нічних поїздах кількість складених протоколів буде значно більше, ніж у денних поїздах.

Слід нагадати, що на підставі ч.3 ст. 119 Кодексу України про адміністративні правопорушення: «Куріння в автобусах, маршрутних таксі, тролейбусах або трамваях тягне за собою попередження або накладення штрафу від п'яти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». Згідно з даними Державної служби статистики України за 2018 р., до адміністративної відповідальності за статтею 119 КУпАП було притягнуто 614 осіб¹⁸⁹. Однак у цій таблиці зі статистичними даними не має розмежування за вищевказаними частинами, тому, на жаль, нам не відомо, скільки конкретно було складено адміністративних протоколів за куріння в автобусах, маршрутних таксі, тролейбусах або трамваях. Окрім того, за куріння в автобусах, маршрутних таксі, тролейбусах або трамваях стаття 119 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за кілька видів правопорушень (ч.1. Пошкодження внутрішнього обладнання та скла автобусів, маршрутних таксі, тролейбусів або трамваїв) та (ч.2. Викидання сміття та інших предметів із вікон і дверей автобусів, маршрутних таксі, тролейбусів або трамваїв)¹⁹⁰. Від імені органів автомобільного транспорту та електротранспорту розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право керівник перевізника, який в установленому законодавством порядку надає транспортні послуги, а також його заступники та контролери¹⁹¹. Чому законодавець надав право складати адміністративний протокол за куріння в громадському транспорті саме контролерам, – не зрозуміло. По-перше, контролери не постійно перебувають у громадському транспорті, а лише під час

¹⁸⁸ Воєнізована охорона з'явилася в десяти потягах Укрзалізниці. Мультимедійна платформа іномовлення України «Укрінформ». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3087422-voenizovana-ohorona-zavilasa-v-desati-potagah-ukrzaliznici.html>

¹⁸⁹ Кількість справ, які знаходились у провадженні, та осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності (за статтями КУпАП та іншими законами України). Державна служба статистики. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁹⁰ Кодекс про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁹¹ Кодекс про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. - ч.2 ст. 229 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

його перевірки; по-друге, у багатьох містах посад контролера громадського транспорту взагалі не існує. Основним документом, який регламентував відносини між пасажиром електротранспорту та перевізником і його посадовими особами (водії, кондуктори, контролери та ін.) були «Правила користування трамваєм і тролейбусом у містах України»¹⁹², але в грудні 2017 р. цей документ втратив законну силу. Головною причиною втрати чинності цього нормативно-правового акту стало прийняття нового Закону України «Про міський електричний транспорт»¹⁹³. На підставі п.8 ст. 4 вищезазначеного закону: «Правила користування міським електричним транспортом затверджуються відповідним органом місцевого самоврядування. Цей документ визначає порядок проїзду і його оплати, права та обов'язки пасажирів, а також взаємовідносини перевізників і пасажирів під час надання транспортних послуг». Таким чином, посади контролерів у міському електричному та автомобільному транспорті можуть бути введені тільки після прийняття відповідними міськими радами «Правил перевезення пасажирів у міському автомобільному та електричному транспорті». У випадку, якщо «Правила перевезення пасажирів у міському автомобільному та електричному транспорті» не прийняті місцевими радами будь-якого населеного пункту, водію автобусу, трамваю чи тролейбусу залишається доставити правопорушника в головне управління, де керівник перевізника або його заступники повинні скласти адміністративний протокол. Однак і тут є проблеми. Відповідно до ч.1 ст. 259 КУпАП, якщо складання протоколу є обов'язковим, порушника можуть доставити до поліції для складання протоколу про адміністративне правопорушення в разі неможливості скласти його на місці вчинення правопорушення. Але порушника не можуть затримувати чи в будь-який інший спосіб позбавляти волі будь-які інші особи, крім поліцейських і членів громадських формувань з охорони громадського порядку («дружинників»).

¹⁹² Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України № 329 від 09.10.2006 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1274-06#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁹³ Закон України «Про міський електричний транспорт». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 51. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-15#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

Таким чином, кондуктор або водій транспортного засобу не мають права затримувати пасажирів, інакше мова може йти вже про кримінальне правопорушення — незаконне позбавлення волі¹⁹⁴.

Крім того, ми проаналізували наявність «Правил користування електричним та автомобільним транспортом» в обласних центрах України. На офіційних сайтах міських рад обласних центрів ми виявили наявність вищевказаних правил у наступних містах: Вінниця, Ужгород, Київ, Львів, Одеса, Полтава, Суми, Тернопіль, Харків, Херсон, Черкаси, Чернігів. Тобто в них працюють контролери, які можуть складати адміністративні протоколи за куріння в громадському транспорті. На сайтах міської ради Дніпра, Маріуполя, Житомира, Запоріжжя, Івано-Франківська, Кропивницького, Сєвєродонецька, Миколаєва, Рівного, Чернівців ми не знайшли інформацію про прийняття правил користування громадським транспортом. У цих містах контролери взагалі не мають право працювати. На нашу думку, корисніше було б, окрім контролерів, надати право складати адміністративні протоколи за куріння в громадському транспорті водіям і кондукторам громадського транспорту, а також працівникам національної поліції.

Безумовно, багато нормативно-правових актів, які встановлюють заборони щодо вживання тютюнових виробів у нашій країні, недосконалі та потребують доробки. Незважаючи на те, прийняття вищезазначених нормативно-правових актів стало прогресивною подією, справжнім проривом. Для порівняння, необхідно надати інформацію, як на законодавчому рівні вирішувалися ці проблеми під час входження України до складу СРСР. Уже у 1921 р. молода радянська держава вводить акцизний податок на тютюнові вироби та цигарковий папір¹⁹⁵. Рекламу сигарет у СРСР була дозволена, однак вона не набула такого розповсюдження (існували тільки три рекламні плакати: «Кури папиросы «Пачка» нигде, кроме в Моссельпром»,

¹⁹⁴ Кримінального кодексу України. Ст. 146. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> . (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁹⁵ Орехова Е. А. Акцизы: история и интересные факты . URL : [https:// minfin.saratov.gov.ru](https://minfin.saratov.gov.ru). (дата звернення: 12.09.2021)

«Курите ароматные сигары» та «сигарети «Аврора»). Уперше радянський глядач побачив реламу сигарет «Malboro» у 1973 р., пізніше з'явилася реклама сигарет Whinston та Camel. Навіть у радянському кіно з'явилася прихована реклама сигарет «Malboro» у фільмах «Службовий роман», «Іван Васильович змінює професію», «Діамантова рука» та сигарет «Camel» у фільмі «17 миттєвостей весни»¹⁹⁶. Нам не відомо, хто був ініціатором появи цих сигарет в шедеврах радянського кіно. Можливо, це так відобразилося почуття гумору радянських режисерів, а може, поява цих сигарет пов'язана з фінансуванням тютюнових гігантів. Однак відомий слоган у СРСР «МОЗ попереджає: куріння небезпечно для вашого здоров'я» на пачках сигарет і цигарок з'явився в кінці 1970 років¹⁹⁷.

Щодо боротьби проти куріння в СРСР, то проти неї активно виступали в період IV тверезницького руху (1928-1931 рр.). Наступної, особливо післявоєнної, доби та в кінці ХХ ст. ця боротьба тільки декларувалася, але позитивних результатів не мала¹⁹⁸. Як приклад, можна навести постанову Ради міністрів СРСР № 706 «Про заходи щодо посилення боротьби з курінням»¹⁹⁹, «Про заходи щодо посилення боротьби з курінням», що затверджено постановою Ради міністрів СРСР № 706 від 12.06.1980 р.). Ця постанова зобов'язала проведення партійними організаціями різних рівнів, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, керівництвом навчальних закладів роз'яснювальної роботи щодо шкідливого впливу куріння на здоров'я людей; а також про проведення пропагандистських заходів міністерством культури, комітетом з кінематографії, комітетом у справах видавництва, поліграфії та книжкової торгівлі щодо боротьби з курінням. Однак, самі ключові пункти цього нормативно-правового акту, на жаль, мали тільки рекомендаційний характер. У статті 5 вищезазначеної постанови Рада міністрів рекомендувала Міністерству

¹⁹⁶ Вспоминаем какие сигареты курили в СССР. Most and Beauty. URL : <https://most-beauty.ru/drugoe/sigarety-v-sssr.html>. (дата звернення: 12.01.2021)

¹⁹⁷ Курение — вред, табак — отрав! Парламентская газета. URL : <https://www.pnp.ru/social/kurenje-vred-tabak-otrava.html>. (дата звернення: 12.09.2021).

¹⁹⁸ Катерина Берсеньева. Бросить курить раз и навсегда. URL : <https://books.google.com.ua/books?id=yQZooVqP5GsC&pg=PT10&lpg=PT10&>. (дата звернення: 12.09.2021)

¹⁹⁹ «Про заходи щодо посилення боротьби з курінням», що затверджено постановою Ради міністрів СРСР № 706 від 12.06.1980 р. . URL : <https://docs.cntd.ru/document/765708444>. (дата звернення: 12.09.2021)

торгівлі СРСР «не допускати розміщення кіосків і магазинів з продажу тютюнових виробів поблизу загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних, вищих і середніх спеціальних навчальних закладів», а керівництву підприємств, закладів та організацій здійснити «заходи щодо обмеження, а в подальшому і заборони куріння в службових та робочих приміщеннях, передбачаючи виділення для куріння спеціальних місць» (ч.2 ст. 1). Зрозуміло, що жодні санкції за порушення рекомендаційних вимог не передбачалися.

8.2.3 Роль органів державної влади та органів місцевого самоврядування у забезпеченні права охорони на здоров'я українських громадян у контексті боротьби з курінням

На сучасному етапі розбудови України як демократичної, соціальної та правової держави з урахуванням глобальних змін, які відбулися останнім часом, розвиток місцевого самоврядування є одним з пріоритетних напрямів державної політики. Розвиток держави неможливий без розвитку регіонів, від того, наскільки сильною є регіональна влада, як вона забезпечує надання соціальних послуг населенню. Хоча громадяни самі несуть відповідальність за стан власного здоров'я, багато чого в процесі підтримання їх здоров'я в належному стані можуть зробити саме керівники органів державного управління та місцевого самоврядування. Розуміючи важливість цієї проблеми, на сучасному етапі розвитку всіх гілок влади постає питання про необхідність вдосконалення теорії та практики сучасного державотворення, зумовленого трансформаціями в політичній системі суспільства, проведенням адміністративно-територіальних, регіональних реформ, упровадженням конструктивного соціального партнерства між центром і територіями.

Вживання тютюну – це хвороба, яка потребує лікування. Відмовитися від куріння цілком реально, хоча може бути складно. Сьогодні в Україні серед

дорослих²⁰⁰ значна частка реальних курців (62,5 %) хоче кинути курити, майже 40 % пробували це робити самостійно, однак лише 1,2 % курців з тих, хто намагався припинити курити за останні 12 місяців, змогли це зробити. Серед підлітків 13-15 років 6 з 10 курців хочуть кинути курити і стільки ж намагалися кинути курити протягом останніх 12 місяців²⁰¹. Тому Наступним заходом щодо боротьби з курінням є захід роз'яснювально-лікувального характеру. Він пов'язаний із різними видами лікуванням цієї хвороби, передбачає роботу з просвітою населення, поширення інформації про шкоду куріння, включає також пропаганду здорового способу життя.

Кинути курити самотужки для багатьох людей може бути досить складно, а от професійна допомога лікаря суттєво підвищує шанси на успіх. Найпершим контактом для курця мають бути медичні працівники, насамперед первинної ланки. Також професійна допомога може надаватися і в спеціалізованих клініках, через спеціальні сервіси (лінії підтримки, вебсайти), приватними лікарями, у групах підтримки тощо. На жаль, більшість медичних працівників мало цікавляться темою куріння і ще менше знають про те, як допомогти курцю, який хоче позбутися залежності. Це можна пояснити браком часу для проведення консультування та відсутністю професійних знань з даної проблеми. Під час останнього глобального опитування дорослих в Україні щодо вживання тютюнових виробів, серед тих, хто протягом останніх 12 місяців відвідували лікаря, у меншій частині лікар запитав, чи вони курять, і лише 39 % отримали пораду кинути курити²⁰². Спеціалізовані клініки з надання допомоги в припиненні куріння в класичному їх розумінні в Україні відсутні. Професійну допомогу в цьому напрямку можуть надавати наркологічні диспансери, однак вони, як правило, спеціалізуються на допомозі особам з алкогольною та наркотичною залежностями та не є популярними серед курців з багатьох причин.

²⁰⁰ Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну (Global Adult Tobacco Survey GATS). Київ, 2017. 240 с. URL : <https://is.gd/Op5JeG>. (дата звернення: 12.09.2021)

²⁰¹ Глобальне опитування молоді щодо вживання тютюну (Global Youth Tobacco Survey GYTS). Київ, 2017. URL : <https://is.gd/KNhtdC>. (дата звернення: 12.09.2021)

²⁰² Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну (Global Adult Tobacco Survey GATS). Київ, 2017. 240 с. URL : <https://is.gd/Op5JeG>. (дата звернення: 12.09.2021)

Спеціалізованих сервісів в Україні також бракує. Лінія підтримки для курців, що працювала з 2017 по 2019 рік, припинила свою роботу через брак фінансування. Єдиний доступний на сьогодні ресурс – спеціалізований вебсайт www.stopsmoking.org.ua. Таким чином, на сьогодні в Україні бракує професійної допомоги з відмови від куріння²⁰³.

Відповідальність за лікування тютюнової залежності лежить на системі охорони здоров'я. Однак, на жаль, фінансування для проведення антитютюнових інформаційних кампаній в Україні з державного бюджету практично ніколи не відбувалося²⁰⁴. Рекламодавці алкоголю та тютюну зобов'язані спрямовувати не менше 5 % коштів зі своїх рекламних бюджетів на виробництво та розповсюдження соціальної реклами щодо шкоди тютюнокуріння та зловживання алкоголем (п.8 ст. 22 Закону України «Про рекламу»²⁰⁵, однак на практиці ці норми не працюють²⁰⁶. Оскільки держава схильна до впливу тютюнових лобістів та залежить від грошей тютюнових компаній, іноді вона гальмує вирішення нагальних питань, яких вимагає від неї громадське суспільство. У зв'язку з виникненням такої ситуації, посилити боротьбу проти куріння можуть органи місцевого самоврядування, які мають реальні можливості на регіональному та місцевому рівнях. На підставі ст. 9 Закону органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції: контролюють виконання відповідних програм щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення; сприяють вирішенню питань фінансового та матеріально-технічного забезпечення заходів і робіт, спрямованих на обмеження вживання тютюнових виробів, а також зменшення їх шкідливого впливу на здоров'я населення, у тому числі щорічно при формуванні відповідних бюджетів здійснюють контроль за

²⁰³ 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL : file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (дата звернення: 10.10.2021)

²⁰⁴ 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL : file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (дата звернення: 10.10.2021)

²⁰⁵ Закон України «Про рекламу». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 39. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>(дата звернення: 12.09.2021)

²⁰⁶ 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL : file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (дата звернення: 10.10.2021)

проведенням профілактичних та лікувальних заходів у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці щодо обмеження вживання тютюнових виробів, зменшення їх шкідливого впливу на здоров'я населення, визначають вільні від куріння місця; забезпечують у комунальних закладах охорони здоров'я доступність профілактичних заходів і надання ефективної лікувальної допомоги, включаючи медикаментозне забезпечення, для осіб, які бажають позбутися шкідливої звички курити тютюнові вироби чи іншим способом їх вживати.

До реформ децентралізації та системи охорони здоров'я заходи із втілення політики у сфері охорони здоров'я розроблялися переважно центральною владою, після цього відповідні плани передавали на місця для виконання. Фінансування системи охорони здоров'я МОЗ розподіляло гроші по адміністративно-територіальних одиницях шляхом надання субсидії. Фактично органи місцевого самоврядування мали дуже обмежені можливості впливати на стан системи охорони здоров'я. З 2017 року в рамках реформи децентралізації місцеве самоврядування отримало більшу фінансову самостійність, зокрема для здійснення повноважень у сфері охорони здоров'я. Так у 2014 році до фінансової децентралізації власні доходи загального фонду місцевих бюджетів складалі 68,6 млрд. грн. У 2020 р. лише за перший квартал загальний фонд місцевих бюджетів отримав 104,9 млрд. грн.

Разом зі зміною механізму фінансування були дещо розширені повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я. На підставі п.1 ст. 32 Закону України «Про місцеве самоврядування» до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить управління закладами охорони здоров'я та організація їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення²⁰⁷.

На сьогодні медичними закладами керує не МОЗ, а місцева влада, яка є їх власниками. Місцеві ради відповідають за кадрове забезпечення та планують розвиток мережі закладів охорони здоров'я комунальної форми власності.

²⁰⁷ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 24. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/aws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 12. 09.2021)

Органи місцевого самоврядування самостійно приймають рішення про створення, закриття, реорганізацію чи перепрофілювання закладів охорони здоров'я²⁰⁸. Таким чином, органи місцевого самоврядування мають реальну можливість створювати відповідні умови та розвивати інфраструктуру для надання допомоги в припиненні куріння. Зокрема, варто мобілізувати медичних працівників первинної ланки, забезпечити наявність місцевого сервісу підтримки для курців, а також створювати та розвивати спеціалізовані кабінети допомоги з відмови від куріння в міських поліклініках, куди сімейні лікарі можуть скеровувати своїх пацієнтів. Наприклад, у Туреччині, діють 476 спеціалізованих клінік з відмови від куріння. Понад 700 навчених фахівців надають допомогу пацієнтам, що хочуть позбутися тютюнової залежності. Близько 350 000 звернень до клінік відбувається щороку²⁰⁹. Також у Туреччині працює цілодобова безкоштовна лінія підтримки, на якій працюють 175 консультантів, що пройшли відповідне навчання. Такі лінії успішно працюють в Австралії та Новій Зеландії, США, Великій Британії, Аргентині, Канаді, Південній Кореї, багатьох країнах ЄС, Таїланді тощо (загалом близько 70 країн по всьому світу мають лінії підтримки²¹⁰. Рівень відмови від куріння для ліній підтримки у 9 країнах ЄС становить в середньому 18,2 %²¹¹.

Слід додати, що на підставі ст. 32 Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» управління закладами освіти також належить до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад²¹². На жаль, велика

²⁰⁸ Здоров'я українців: чи усвідомлює місцева влада відповідальність? Центр спільних дій. 17.07.2020 р. URL : <https://centreua.org/mistsevi-vibori-2020/zdorovya-ukrayinciv-chi-usvidomlyuye-misceva-vlada-vidpovidalnist/>. (дата звернення: 12.09.2021)

²⁰⁹ Про контроль над тютюном. Загалом та в Україні. Центр громадського здоров'я. URL : <https://center-life.org/wp-content/uploads/2020/07/SHCHo-varto-znaty-pro-kontrol-nad-tiutiuonom-zahalom-ta-v-Ukrai-ni.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021)

²¹⁰ Про контроль над тютюном. Загалом та в Україні. Центр громадського здоров'я. URL : <https://center-life.org/wp-content/uploads/2020/07/SHCHo-varto-znaty-pro-kontrol-nad-tiutiuonom-zahalom-ta-v-Ukrai-ni.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021)

²¹¹ M. C. Willemsen, R. M. van der Meer, S. Bot. Description, effectiveness, and client satisfaction of 9 European Quitlines: Results of the European Smoking Cessation Helplines Evaluation Project (ESCHER). URL : <https://is.gd/4vLs5X>

²¹² Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 24. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 12.09.2021)

кількість школярів уже пристрастилися до цієї згубної звички. Наприклад, тільки тернопільські поліцейські за період з січня по березень 2020 р. склали 50 адміністративних протоколів за куріння щодо неповнолітніх²¹³. Для того, щоб реально вплинути на зміну знань, ставлень та поведінки школярів стосовно вживання тютюнових виробів, варто забезпечити постійну наявність потрібної інформації в медійному просторі. На цьому тлі органи місцевого самоврядування можуть зобов'язати заклади освіти вживати таких заходів: щотижня проводити інформаційні кампанії щодо заборони куріння; ставити на облік школи учнів, які вживають тютюнові вироби та використовують електронні сигарети (з метою направлення їх до медичних спеціалістів); встановлювати в кожному класі школи рекламні плакати, присвячені здоровому способу життя, а також поширювати інформацію про шкідливі наслідки куріння на здоров'я людини та ін.

Також органи місцевого самоврядування мають реальну можливість збільшити соціальну рекламу в засобах масової інформації: «засоби масової інформації – розповсюджувачі реклами, діяльність яких повністю або частково фінансується з державного або місцевих бюджетів, зобов'язані розміщувати соціальну рекламу державних органів та органів місцевого самоврядування, громадських організацій безкоштовно в обсязі не менше 5 відсотків ефірного часу» (п.4 ст. 12 Закону України «Про рекламу»²¹⁴. Наприклад, у Туреччині всі телерадіомовники зобов'язані щомісяця 1,5 години ефірного часу відводити на роз'яснення ризиків, пов'язаних із вживанням тютюнових виробів і пасивним курінням²¹⁵. На жаль Закон України «Про рекламу» не передбачає обов'язкової соціальної реклами, тому, на нашу думку, Верховна Рада повинна прийняти такий закон, у якому будуть встановлені обов'язки

²¹³ Поліцейські склали 50 постанов за куріння неповнолітніх у громадських місцях. Область, де ти живеш. URL : <https://oblast-te.com.ua/policzejski-sklaly-50-postanov-za-kurinnya-nepovnolitnih-u-gromadskyh-misc-zyah/>. (дата звернення: 12.09.2021)

²¹⁴ Закон України «Про рекламу». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 39. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>(дата звернення: 12.09.2021)

²¹⁵ 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL : file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (дата звернення: 10.10.2021)

тютюнових корпорацій витрачати кошти саме на рекламу проти куріння.

Таким чином, органи місцевого самоврядування мають реальну можливість сприяти державі в боротьбі з курінням. Свої зусилля органи місцевого самоврядування можуть направити на реалізацію наступних заходів:

1. Розширення переліку місць, де заборонено курити; запровадження органів муніципальної міліції, що позитивно зарекомендували себе під час профілактики правопорушень у сфері боротьби з курінням у заборонених місцях та продажем тютюнових виробів неповнолітнім особам, унаслідок рішень міських, селищних та сільських рад.

2. Співпраця з органами національної поліції та Держпродспоживслужбою щодо питань контролю за виконанням чинного законодавства.

3. Створення професійних сервісів для громадян, які потребують допомоги у відмові від куріння.

4. Здійснення контролю за навчальними закладами щодо їх роз'яснювально-пропагандистської роботи у сфері шкідливості вживання тютюнових виробів (у т.ч. електронних сигарет та систем для нагрівання тютюну), впливу вторинного тютюнового диму та здорового способу життя.

5. Контроль за розміщенням у закладах освіти та в закладах здоров'я наочної інформації про шкідливі наслідки куріння тютюнових виробів для здоров'я людини.

6. Розробка та проведення в населених пунктах інформаційних кампаній для населення з використанням засобів масової інформації (телебачення, радіо), зовнішньої соціальної реклами щодо профілактики вживання тютюнових виробів (у тому числі, електронних сигарет, систем для нагрівання тютюну), про проблем пасивного куріння, заборони куріння в громадських місцях.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, слід зауважити, тютюнова епідемія – це одна з найбільших загроз для української нації, поряд з такими, як війна та пандемія коронавірусу. Для того щоб подолати цю епідемію, Всесвітня організація охорони здоров'я розробила конвенцію із боротьби проти тютюну (РКБТ ВООЗ), до якого приєдналася 181 країна. Україна ратифікувала РКБТ

ВООЗ у 2006 р. Конвенція пропонує комплекс заходів країнам-підписантам, реалізація яких дозволить суттєво зменшити поширеність вживання тютюнових виробів, а також сприятиме тому, щоб діти та молодь не починали вживати тютюну. Рамкова конвенція із боротьби проти тютюну передбачає розробку та впровадження законодавчих норм, що дозволять зменшити споживання тютюнових виробів населенням. Протягом останніх 10 років Україна досягла деякого успіху щодо боротьби з курінням, завдяки запровадженню ефективного законодавства, яке направлено на зменшення вживання тютюнових виробів (підвищення податків на тютюнову продукцію, заборона реклами тютюнових виробів, заборона куріння в громадських містах, запровадження графічних попереджень про шкоду здоров'ю на сигаретних пачках та ін.). Також позитивний внесок у розв'язанні цієї проблеми внесли органи місцевого самоврядування: встановлювали додаткові місця для куріння на території населених пунктів, де заборонено курити; за допомогою муніципальної міліції посилили боротьбу з курінням у місцях, де це заборонено законом. Однак, незважаючи на позитивні характеристики, слід додати, що держава продовжує відчувати потужний вплив тютюнових лобі. Через те державні інституції призупиняють прийняття важливих нормативно-правових актів, які направлені на подальше обмеження розповсюдження тютюнових виробів та на боротьбу з курінням. Тому залишається багато питань, які потребують нагального вирішення, у зв'язку з цим, пропонуємо:

1. Внести зміни до Податкового кодексу України щодо встановлення акцизного податку на підігрівальні пристрої для електричного нагрівання тютюну (ТВЕН).

2. Виключити абз.8 п.1 ст. 22 Закону України «Про рекламу» (забороняється реклама тютюнових виробів «у мережі Інтернет, крім вебсайтів, призначених для повнолітніх осіб, обов'язковою умовою доступу до яких є попередня ідентифікація віку користувачів»).

3. Доповнити Закон України «Про рекламу» наступним:

1) заборонити викладки тютюнових виробів (оформлення вітрин,

прикасових зон і спеціальних стелажів у супермаркетах шляхом розміщення сигарет на яскравому тлі в рамках, боксах та панно); заборонити рекламу електронних сигарет та підігрівальних пристроїв для електричного нагрівання тютюну для ТБЕН (IQOS, GLO); збільшити площу антиреклами на пачках сигарет до 65 %.

4. Прийняти Закон України «Про соціальну рекламу» або внести зміни до чинного законодавства про встановлення обов'язкової реклами антитютюнового характеру за рахунок коштів виробників тютюнової продукції.

5. Доповнити ст. 13 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» додатковим переліком місць, де заборонено курити, а саме: на території парків, скверів, дитячих розважальних атракціонів, пляжів, у приміщеннях та на території торговельних закладів (ринки, ярмарки, торгові ряди, кіоски, оптові та дрібнооптові бази, магазини, на території та в приміщеннях культових будівель (церкви, мечеті, молитвенні будинки), у приміщеннях комп'ютерних клубів та за 8 метрів від входів до комп'ютерних клубів, у кабінах біотуалетів, на балконах житлових будинків).

6. Наступні пункти абз.2 ст. 13 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» викласти в такій редакції:

Куріння заборонено:

4) на дитячих майданчиках та на відстані 8 метрів навколо них;

5) у приміщеннях та на території спортивних і фізкультурно-оздоровчих споруд і закладів фізичної культури і спорту та на відстані 8 метрів від них;

6) у під'їздах житлових будинків та відстані 8 метрів поруч із входом до житлових будинків;

9) у приміщеннях та на території закладів ресторанного господарства, а також на відстані 8 метрів від них;

10) у приміщеннях об'єктів культурного призначення та на відстані 8 метрів від них;

11) у приміщеннях органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших державних установ та на відстані 8 метрів від них;

12) на стаціонарно обладнаних зупинках маршрутних транспортних засобів та на відстані 8 метрів від них.

Абз.3 ст. 13 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» викласти у наступній редакції: забороняється, крім спеціально відведених для цього місць, куріння тютюнових виробів, електронних сигарет та кальянів.

Збільшити розмір штрафу за куріння тютюнових виробів у місцях, де це заборонено законом, а також в інших місцях, визначених рішенням відповідної сільської, селищної, міської рад з 50 (850 грн) до 100 (1 700 грн) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

Доповнити ст. 15-3 Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального» реченням «Забороняється продаж тютюнових виробів у місцях торгівлі, що знаходяться менше ніж за 200 м від будівель закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), позашкільної, фахової передвищої, спеціалізованої освіти всіх типів і форм власності».

Частину 2 ст. 229 Кодексу про адміністративні правопорушення викласти в наступній редакції: «Від імені органів автомобільного транспорту та електротранспорту розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право керівник перевізника, який в установленому законодавством порядку надає транспортні послуги, а також його заступники, контролери, кондуктори та працівники органів національної поліції».